

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

**ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ:
ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2023**

ΝΕΟΝΙΛΛΗ ΓΚΙΟΥΛΗ

Αριθμός Μητρώου: fti.plic2203

Αθήνα 01/04/2024

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Νεονίλλη Γκιουλή, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2023» αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ημερομηνία

01/04/2024

Η Δηλούσα

ΝΕΟΝΙΛΛΗ ΓΚΙΟΥΛΗ

Η Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Δρ. Παριανού Αναστασία

Δρ. Αναστασόπουλος Διονύσιος

Δρ. Καρλάφτη Φωτεινή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί τον διαφωτισμό των δημοκρατικών αντιλήψεων του Φλωρεντινού πολιτικού στοχαστή, Νικολό Μακιαβέλι. Επιπλέον, επιδιώκει να αναδείξει την χρήση της μακιαβελικής φιλοσοφίας του, στη σύγχρονη ελληνική πολιτική σκηνή. Πάνω σε αυτούς τους δύο πυλώνες, οικοδομούνται τα ερευνητικά ερωτήματα, που προσδιορίζονται στο πρώτο κεφάλαιο. Για την διεξαγωγή συμπερασμάτων, η μελέτη κινείται σε δύο άξονες. Ο πρώτος αφορά την μελέτη κάποιων από τα πρωτότυπα συγκράματα του Μακιαβέλι, καθώς και την γνώμη της επιστημονικής κοινότητας για αυτόν. Αυτές οι πληροφορίες παρατίθενται στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου γίνεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση. Ο δεύτερος άξονας σχετίζεται με την ανάλυση προεκλογικών άρθρων, χρησιμοποιώντας την κριτική ανάλυση πολιτικού λόγου. Η μεθοδολογία της έρευνας προσδιορίζεται στο τρίτο κεφάλαιο, ενώ η πρακτική εφαρμογή της αναπτύσσεται στο τέταρτο κεφάλαιο, μέσα από την ανάλυση δύο προεκλογικών άρθρων. Τέλος, ακολουθεί το πέμπτο κεφάλαιο, όπου επιτυγχάνεται η σύνδεση όλων των ευρημάτων της παρούσας εργασίας, με σκοπό να διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αυτά αφορούν την ανάδειξη των δημοκρατικών πεποιθήσεων του Νικολό Μακιαβέλι, καθώς και την επικαιρότητα του στην σύγχρονη ελληνική πολιτική σκηνή.

Λέξεις Κλειδιά: Μακιαβέλι, πολιτική φιλοσοφία, κριτική ανάλυση λόγου, εκλογές

ABSTRACT

The present study attempts to enlighten the democratic conceptions of the Florentine political thinker, Niccolò Machiavelli. In addition, this study aims to highlight the use of Machiavellian philosophy in the modern Greek political scene. On these two pillars, the research questions identified in the first chapter, are built. In order to draw conclusions, the study moves along two axes. The first one has to do with the study of some of Machiavelli's original papers, as well as the opinion of the scientific community about him. This information is listed in the second chapter, where the literature review is done. The second axis is related to the analysis of pre-election articles, using the critical analysis of political discourse. The research methodology is defined in the third chapter, while its practical application is developed in the fourth chapter, through the analysis of two pre-election articles. Finally, the fifth chapter follows, where all the findings of this work are connected to draw some conclusions. These conclusions concern the emergence of Niccolò Machiavelli's democratic beliefs, and his relevance to the contemporary Greek political scene.

Keywords: Machiavelli, political philosophy, critical discourse analysis, elections

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου Δρ. Αναστασία Παριανού για την καθοδήγηση, την τεχνογνωσία και την ενθάρρυνση σε όλη τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας μελέτης

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω την εκτίμηση και ευγνωμοσύνη στον Δρ. Διονύσιο Αναστασόπουλο, Διδάσκων του Ιονίου Πανεπιστημίου, για τις ιδέες και την τεχνογνωσία που μου προσέφερε κατά την διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής μου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Δρ. Γεώργιο Μιχαλακόπουλο, Καθηγητή του Ιονίου Πανεπιστημίου, για τις συμβουλές και τη βοήθειά του στη μεθοδολογία της έρευνας.

Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω την βαθιά ευγνωμοσύνη μου στον φίλο μου, Δημήτριο Ρηγάλο που μου πρόσφερε πολύτιμες συμβουλές επιμέλειας στη διατριβή μου.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, τους φίλους και τους συναδέλφους μου για την ενθάρρυνση και υποστήριξη σε όλη την προσπάθειά μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

- 1.1 Μακιαβέλι: Ένας σύγχρονος πολιτικός στοχαστής
- 1.2 Σκοπός της έρευνας και προσδιορισμός των ερευνητικών ερωτημάτων
- 1.3 Μεθοδολογία της έρευνας
- 1.4 Συνοπτική περιγραφή της έρευνας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

- 2.1 Βιογραφικά στοιχεία της ζωής του Μακιαβέλι
- 2.2 Απόψεις του Μακιαβέλι για την δημοκρατία
 - 2.2.1 Διατριβές πάνω στη πρώτη δεκάδα του Τίτου Λιβίου
 - 2.2.2 *Ο Ηγεμόνας*
- 2.3 Σύγχρονες σκέψεις γύρω από το Μακιαβέλι
 - 2.3.1 Η ελληνική κοινότητα
 - 2.3.2 Η διεθνής κοινότητα
- 2.4 Επίλογος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

- 3.1 Εισαγωγή
- 3.2 Κριτική Ανάλυση Λόγου
 - 3.2.1 Ορισμός του Λόγου
 - 3.2.2 Ορισμός κριτικής ανάλυσης λόγου
- 3.3 Κριτική Ανάλυση Πολιτικού Λόγου
- 3.4 Μοντέλο κριτικής ανάλυσης λόγου του Teun A. van Dijk

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

- 4.1 Εισαγωγή
- 4.2 Κριτική ανάλυση πολιτικού λόγου
- 4.3 Μακροδομή
 - 4.3.1 Επικεφαλίδες
 - 4.3.2 Φωτογραφίες
 - 4.3.3 Πηγές
- 4.4 Μικροδομή
 - 4.4.1 Συνοχή
 - 4.4.2 Επιλογή Λέξεων: Η ομιλία του κ. Αλέξη Τσίπρα
 - 4.4.3 Επιλογή Λέξεων: Η συνέντευξη του κ. Νίκου Ανδρουλάκη
 - 4.4.4 Συντακτική ανάλυση
- 4.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

- 5.1 Εισαγωγή
- 5.2 Ερευνητικό ερώτημα 1
- 5.3 Ερευνητικό ερώτημα 2
- 5.4 Περιορισμοί της έρευνας
- 5.5 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα
- 5.6 Συμπεράσματα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Μακιαβέλι: Ένας σύγχρονος πολιτικός στοχαστής

Ο Νικολό Μακιαβέλι (1469-1527) καταγόταν από την Φλωρεντία της Ιταλίας. Η ζωή και το έργο του προσανατολίσθηκε γύρω από την διπλωματία, τον πολιτικό στοχασμό και την συγγραφή ιστορικών, θεατρικών και ποιητικών έργων. Από την μεγάλη συγγραφική του προσφορά, το έργο του ο *Ηγεμόνας* λαμβάνει σημαντική αναγνώριση και είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το όνομα του Φλωρεντινού στοχαστή μέχρι και σήμερα. Κάτι τέτοιο, υποδηλώνει την διαχρονικότητα και την επικαιρότητα του σε ζητήματα πολιτικής, εξουσίας και διοίκησης.

Ανά τους αιώνες το έργο του ο *Ηγεμόνας*, δημιούργησε μια αμφιλεγόμενη αντίληψη σχετικά με την ωμή διδαχή και ερμηνεία του προσφορότερου τρόπου διοίκησης και διατήρησης της εξουσίας. Έλαβε μια πληθώρα θετικών, αλλά κυρίως αρνητικών κριτικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συμπερίληψη του στον κατάλογο των απαγορευμένων βιβλίων του Βατικανού. Ωστόσο, παρά τα αρνητικά σχόλια, ποτέ δεν χάθηκε τόσο η δημοτικότητα του, όσο και το ενδιαφέρον για μελέτη και ανάλυση του συγκεκριμένου έργου.

Κατά τον ομότιμο καθηγητή πολιτικής ιστορίας Θάνο Βερεμή (2011):

Ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι εκπροσωπεί το σύνολο της επικράτειάς του και συνενώνει γλωσσικά και πολιτισμικά τους υπηκόους του χωρίς άλλη δέσμευση από την αποτελεσματικότητα στη διαχείριση της εξουσίας. Η άσκηση της ισχύος, ώστε να είναι δυνατή η λειτουργία ενός αυτεξούσιου έθνους-κράτους, βρίσκεται στο επίκεντρο του *Ηγεμόνα*.

Ο *Ηγεμόνας* είναι το πιο φημισμένο έργο του Μακιαβέλι, δεν είναι όμως το μοναδικό. Κατέχει μια πλούσια βιβλιογραφία μεγάλου βεληνεκούς, από την οποία θα αντληθούν στοιχεία για την παρούσα μελέτη. Μελετώντας τα έργα του Μακιαβέλι και αναλύοντας τον τρόπο σκέψης του, κάθε πολιτικός στοχαστής ανακαλύπτει μέσα του τον δικό του Μακιαβέλι. Φυσικά, αυτή η επαγωγική διαδικασία οδηγεί σε πολυάριθμες ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Για κάποιους ανθρώπους θεωρείται ένας ψυχρός τεχνοκράτης της διοίκησης και της εξουσίας, ενώ για

άλλους ένθερμος υποστηρικτής της δημοκρατίας. Κατηγορείται ως άθεος και ανήθικος, επαινείται ως ρεαλιστής, απογυμνώνοντας την σκληρή πραγματικότητα

Με άλλα λόγια, αυτό που επιχειρεί ο Μακιαβέλι, είναι η απογύμνωση της πολιτικής από τις ωραιολογίες και τις μάσκες. Εστιάζοντας με αυτό τον τρόπο σε όλες εκείνες τις τεχνικές διατήρησης της εξουσίας, από τις οποίες φυσικά δεν λείπουν η πειθώ, η χειραγωγή και η δημαγωγία. Ο Μακιαβέλι μίλησε χωρίς ενδοιασμούς για την ανθρώπινη φύση και το πως εκείνη πρέπει να προσαρμόζεται στις εκάστοτε συνθήκες. Πότε δηλαδή πρέπει να επικρατεί η κτηνώδης και πότε η ανθρώπινη υπόσταση για την εξασφάλιση της κυριαρχίας και της εξουσίας.

Ο Henry Kissinger σε συνέντευξη του στο The New Republic το 1972, μίλησε για τα ρόλο και τα καθήκοντα του ως σύμβουλος του προέδρου. Ο δημοσιογράφος ακούγοντας τον, του έθεσε το εξής ρητορικό ερώτημα: «ακούγοντάς σας, μερικές φορές αναρωτιέται κανείς όχι πόσο επηρέασατε τον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά σε ποιο βαθμό έχετε επηρεαστεί εσείς από τον Νικολό Μακιαβέλι».

Σχεδόν πέντε αιώνες μετά το θάνατο του, ο Φλωρεντινός στοχαστής συνεχίζει να σοκάρει, να δημιουργεί διαφωνίες, να προκαλεί αντιδράσεις. Μέχρι σήμερα, έχουν υπάρξει πολυάριθμες μελέτες πάνω στην πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι.

1.2 Σκοπός της έρευνας και προσδιορισμός των ερευνητικών ερωτημάτων

Στην Ελλάδα, το όνομα του Μακιαβέλι είναι ευρέως διαδεδομένο, όχι όμως πάντα η ουσία όσων πραγματεύεται. Υπάρχουν ελάχιστες μεταφράσεις και ακόμα μικρότερη διάδοση αυτών. Για αυτό το λόγο, ήρθε η ώρα να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο πρόσφορο έδαφος, για την ανάλυση του Φλωρεντινού στοχαστή αναφορικά με την σύγχρονη ελληνική πολιτική σκηνή. Δεδομένης της μεγάλης απήχησης του Μακιαβέλι στην πολιτική, καθώς και της αμφιλεγόμενης αντίληψης που τον επισκιάζει, θα επιχειρηθεί ο διαφωτισμός των «σκοτεινών» πτυχών της μακιαβελικής πολιτικής φιλοσοφίας.

Τι σηματοδοτεί όμως ο όρος μακιαβελισμός; Σύμφωνα με το λεξικό του πανεπιστημίου Cambridge: «η χρήση έξυπνων αλλά συχνά ανέντιμων μεθόδων που εξαπατούν τους ανθρώπους για να κερδίσουν την εξουσία ή τον έλεγχο»

Όπως αναφέρει και ο Δρ. Θεοδοσιάδης (2016), η χρήση αυτού του όρου ουσιαστικά αντικατοπτρίζει τη διαστρεβλωμένη εικόνα που έχει καλλιεργήσει ο σύγχρονος κόσμος για αυτόν τον παρεξηγημένο συγγραφέα. Κατά κύριο λόγο, ο όρος μακιαβελισμός συνδέεται με τη σατανική ραδιουργία που εντοπίζεται στον Ηγεμόνα, καθώς επίσης και τη μηχανορραφία, τον ωφελιμισμό, την δολοπλοκία, την ωμότητα, τον κυνισμό και την άρση κάθε ηθικού φραγμού για την επίτευξη προσωπικών στόχων. Όλες αυτές οι μέθοδοι αναφέρονται συνήθως στους τρόπους που μία κυβέρνηση μπορεί να χρησιμοποιήσει, έτσι ώστε να προστατέψει τη δική της ευημερία, εξουδετερώνοντας παράλληλα εσωτερικούς και εξωτερικούς «εχθρούς».

Επιπρόσθετα, η σκέψη του Μακιαβέλι θεωρείται βασικός πυρήνας του πολιτικού αυταρχισμού. Ο πολιτικός επιστήμονας Juan Linz έδωσε τον παρακάτω ορισμό για τον πολιτικό αυταρχισμό:

Πολιτικό σύστημα με περιορισμένο και ανεύθυνο πολιτικό πλουραλισμό, χωρίς καλλιεργημένη και καθοδηγητική ιδεολογία, αλλά με νοοτροπίες που χαρακτηρίζονται από έλλειψη πολιτικής κινητοποίησης, εκτός από κάποια σημεία κατά τη στιγμή της ανάπτυξης του, όπου ένας ηγέτης ή περιστασιακά μια μικρή ομάδα, ασκεί εξουσία εντός τυπικά ακαθόριστων ορίων αλλά στην πραγματικότητα αρκετά προβλέψιμων. (Linz, 1964)

Ωστόσο, μια πιο ενδελεχής μελέτη και ανάλυση των έργων του Μακιαβέλι, είναι ικανή να μας πείσει για το αντίθετο. Ειδικότερα, στο έργο του *Διατριβές πάνω στην πρώτη δεκάδα του Τίτου Λιβίου*, εκφράζονται οι δημοκρατικές του πεποιθήσεις όπως θα αναλυθεί ενδελεχώς στο επόμενο κεφάλαιο. Συμπερασματικά, το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: Η πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι συνδέεται με την ραδιουργία και τον αυταρχισμό, για την απόκτηση και διατήρηση της εξουσίας ή αντιθέτως υποστυλώνει μια δημοκρατία που αποπνέει πολιτική αρετή;

Τέλος, η παρούσα μελέτη εμβαθύνει στην κατανόηση της ουσίας της μακιαβελικής σκέψης, έτσι ώστε, να προσδιοριστούν οι εφαρμογές της, στην πολιτική της Ελλάδας του σήμερα. Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τις ελληνικές βουλευτικές εκλογές του 2023, τίθενται το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα:

Οι σύγχρονοι πολιτικοί, μεταξύ των οποίων είναι και οι Έλληνες, απορρίπτουν τον Μακιαβέλι ανοιχτά ή συγκεκαλυμένα στις δηλώσεις τους, τον επιβεβαιώνουν όμως στις πράξεις τους;

1.3 Μεθοδολογία της έρευνας

Για να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα, σχετικά με την μακιαβελική πολιτική φιλοσοφία, χρησιμοποιείται η βιβλιογραφία του Μακιαβέλι, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στον *Ηγεμόνα*, όντας το πιο σχετικό, διαδεδομένο και αμφιλεγόμενο έργο του. Παράλληλα, νευραλγικό παράγοντα για την διεξαγωγή συμπερασμάτων αποτελούν οι σύγχρονες μελέτες και τα σχόλια αναγνωρισμένων επιστημόνων, που επιχείρησαν να διαφωτίσουν το έργο του. Αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, σχετικά με τους σύγχρονους Έλληνες πολιτικούς, χρησιμοποιείται η θεωρία της κοινωνικής σημειωτικής καθώς και της κριτικής ανάλυσης λόγου του Teun A. Van Dijk. Συγκεκριμένα «ο T. A. Van Dijk με μεθοδολογικό εργαλείο αυτό που ο ίδιος αποκαλεί ιδεολογική ανάλυση του λόγου εστιάζει το ενδιαφέρον των μελετών του στη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις δομές του λόγου και στις δομές της ιδεολογίας.» (Χατζηκώστας 2008).

1.4 Συνοπτική περιγραφή της έρευνας

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, αρχικά παρατίθενται κάποια βιογραφικά στοιχεία για τη ζωή και του έργο του Μακιαβέλι. Έτσι, γίνεται κατανοητός ο τρόπος διάνθησης της σκέψης του, αναλύοντας όλη την εξελικτική του πορεία. Στο ίδιο κεφάλαιο ακολουθούν αναφορές ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας γύρω από τον Μακιαβέλι και την πολιτική του φιλοσοφία. Συνεπώς, πέρα από τη δημιουργία του θεωρητικού υποβάθρου, γίνεται και μια σύγκριση μεταξύ της ύπαρξης ελληνικής βιβλιογραφίας σε σχέση με τη διεθνή, αναφορικά με τη μακιαβελική σκέψη. Στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύεται η μεθοδολογία της έρευνας που χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη. Παρουσιάζονται όλα τα ερευνητικά εργαλεία και οι θεωρίες που χρησιμοποιήθηκαν σχετικά με την κοινωνική σημειωτική και την κριτική ανάλυση λόγου. Εν συνεχεία, στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί η προσπάθεια εφαρμογής των προηγούμενων θεωριών στην σύγχρονη ελληνική πολιτική σκηνή. Πιο συγκεκριμένα, οι ελληνικές βουλευτικές εκλογές του 2023 αποτελούν την πρώτη ύλη, επί της οποίας, επιχειρείται ο εντοπισμός της μακιαβελικής σκέψης και των πρακτικών της. Αυτό το κεφάλαιο συνδέει την θεωρία με την πράξη, υπό ένα καθαρά διερευνητικό πρίσμα, αποχρωματισμένο από πολιτικές πεποιθήσεις. Η μελέτη ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο, όπου συνθέτοντας όλα τα προηγούμενα δεδομένα, αποδίδεται η ερμηνεία των αποτελεσμάτων, η απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων και η διεξαγωγή των συμπερασμάτων. Τέλος, γίνεται αναφορά στις αδυναμίες της μελέτης καθώς και σε ορισμένες προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Βιογραφικά στοιχεία της ζωής του Μακιαβέλι

Ο Μακιαβέλι γεννήθηκε στην Φλωρεντία, στις 3 Μαΐου 1469. Ο πατέρας του ήταν ένας φτωχός δικηγόρος, ο οποίος προσπάθησε πολύ για να προσφέρει στον γιό του μια καλή εκπαίδευση. Μέσα από αυτή του την εκπαίδευση, ο Μακιαβέλι γνώρισε έργα του Βοκκάκιου, του Πετράρχη και του Μπρατσιολίνι. Δηλαδή, λόγιους ανθρώπους με ποιητικές τάσεις και ουμανιστικές αντιλήψεις. Συνεπώς, η επαφή του με τα έργα τους, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του τρόπου σκέψης του, όπως αποδεικνύεται από το συγγραφικό του έργο. Το 1494 έκανε την πρώτη εμφάνιση του σε ηλικία 25 ετών, στα κοινά της Φλωρεντίας, μετά την εκδίωξη της οικογένειας των Μεδίκων από την εξουσία. Είχε προσληφθεί ως υπάλληλος στη δεύτερη καγκελαρία, από τον Μαρτσέλο Βιργίλιο Αντριάνι. Την ίδια χρονία ο Κάρολος VIII της Γαλλίας σκιαγράφησε την αφετηρία μιας περιόδου συγκρούσεων ανάμεσα στην Αυστρία, την Ισπανία και την χώρα του, για την κατοχή της Ιταλίας. Το Φεβρουάριο του 1498 ο Αντριάνι αναλαμβάνει το αξίωμα του γραμματέα της δημοκρατίας. Λίγο αργότερα, το Μάιο του ίδιου έτους, ο πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης της Φλωρεντίας, Τζιρόλαμο Σαβοναρόλα καταδικάζεται σε απαγχονισμό, μαζί με άλλους δύο οπαδούς του, όπου θανατώθηκαν δια πυρός, στην Piazza della Signoria. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως στη συγκεκριμένη τοποθεσία διαδραματίζεται το έργο του Μακιαβέλι *Η πυρά της ματαιοδοξίας*.

Εν συνεχεία, ο Μακιαβέλι, διαδεχόμενος τον Αντριάνι, αναλαμβάνει το κρατικό αξίωμα του δεύτερου Καγκελάρου και Γραμματέα. Σε αυτήν την θέση, είναι υπεύθυνος για την διαχείριση διπλωματικών και στρατιωτικών υποθέσεων. Ανάμεσα στα καθήκοντα του είναι να ταξιδεύει ως γραμματέας του εκάστοτε πρέσβη, παρέχοντας λεπτομερείς αναφορές σχετικά με εξωτερικές υποθέσεις. Μεταξύ αυτών των ταξιδιών, ήταν και η αποστολή του στη Γαλλία, το 1500 για να συναντήσει τον Καρδινάλιο της Ρουέν και τον Λουδοβίκο ΙΒ'. Το 1502 νυμφεύθηκε την Μαριέτα Κορσίνι, με την οποία απέκτησε τέσσερα αγόρια και ένα κορίτσι. Παράλληλα, αποστέλλεται ως διπλωματικός ακόλουθος του Καίσαρα Βοργία στη Ρωμανία. Εκεί, έγινε μάρτυρας των συνθηκών και γεγονότων που οδήγησαν στο θάνατο του Βοργία. Αυτό αποτέλεσε ένα σημείο-σταθμό για την πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι, ο οποίος μελέτησε διεξοδικά τις δράσεις και την προσωπικότητα του Καίσαρα Βοργία. Τον Ιανουάριο του 1503 επέστρεψε στην Φλωρεντία. Το 1504 διεξάγει δεύτερη αποστολή στην Γαλλία. Το 1505-1506 συνοδεύει τον Πάπα Ιούλιο Β', σε μια εκστρατεία προσηλυτισμού. Το Δεκέμβριο του 1506

κατέθεσε στον Πιέρ Σοντερίνι, Καγκελάριο της Φλωρεντίας, μια πρόταση αναγνώρισης των στρατιωτικών, το οποίο έγινε δεκτό. Το 1507, οργάνωσε ένα σώμα πεζικού, με σκοπό να πολεμήσουν για την κατάληψη της Πίζας το 1509. Το 1508 ακολουθεί μια νέα αποστολή στο Μπολτζάνο, στην αυλή του αυτοκράτορα Μαξιμιλιανού και στην συνέχεια την Αυστρία. Το 1511, διεκπεραιώνεται η τελευταία αποστολή του στη Γαλλία.

Το 1512 ξεκινάει ένα νέο κεφάλαιο για τον Μακιαβέλι, αφού επιστρέφουν οι Μεδίκοι, με την υποστήριξη του Ισπανικού στρατού, μετά τη νίκη της ιερής Ρωμαϊκής Συμμαχίας στο Πράτο. Με αυτές τις εξελίξεις, ο Σοντερίνι παραγκωνίστηκε και η Φλωρεντία καλωσόρισε του Μεδίκους. Η ζωή του Μακιαβέλι παίρνει μια αρνητική τροπή, αφού παύεται από τα καθήκοντα του για πολιτικούς λόγους και αποσύρεται στο κτήμα του, στο Σαν Κασσιάνο. Τα δύσβατα γεγονότα αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους. Το 1513 φυλακίζεται με την κατηγορία της συνωμοσίας και της συμμετοχής σε πραξικόπημα. Έπειτα, βασανίζεται στο strappado, δηλαδή μια κατασκευή όπου έδεναν με σχοινί τα χέρια πίσω από τη πλάτη των φυλακισμένων πάνω σε μια τροχαλία, στη συνέχεια απελευθέρωναν βίαια τα σχοινιά, με αποτέλεσμα να σπάνε οι ώμοι των κρατουμένων από τη πτώση. Όταν ο Καρδινάλιος Ιωάννης των Μεδίκων εκλέχθηκε ως Πάπας, αφέθηκε ελεύθερος, επέστρεψε στο κτήμα του, στο Σαν Κασσιάνο όπου και έγραψε τον *Ηγεμόνα*. Το 1515 ακολουθεί η συγγραφή του έργου του *Μανδραγόρας*.

Το 1519 φαίνεται να δημιουργείται μια νέα σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ του Μακιαβέλι και των Μεδίκων, αφού ζήτησαν τη συμβουλή του για ένα καινούριο σύνταγμα για τη Φλωρεντία, από το οποίο και δημιουργήθηκε το έργο του *Λόγοι*. Το 1520 ακολουθεί η δημοσίευση δύο ακόμα έργων του, η *Τέχνη του Πολέμου* και η *Ζωή του Καστρούτσο Καστρακάνε*, τα οποία μαζί με τον *Μανδραγόρα*, ήταν τα μοναδικά έργα του που δημοσιεύθηκαν όσο ήταν εν ζωή. Επιπλέον, ο Μακιαβέλι μετά από σχετικό αίτημα που του έγινε, είχε αναλάβει να γράψει την ιστορία της Φλωρεντίας. Αυτό το έργο του ολοκληρώθηκε το 1525.

Το τελευταίο κεφάλαιο της ζωής του τον βρίσκει να μελετά τα τείχη της Φλωρεντίας, μετά από αίτημα του Κλήμη Ζ', ο οποίος του ζήτησε επίσης να βοηθήσει τον ιστορικό Φραντσέσκο Γκουιτσαρντίνι. Στις 22 Ιουνίου του 1527 άφησε τη τελευταία του πνοή.

2.2 Απόψεις του Μακιαβέλι για την δημοκρατία

Σε αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται ανάλυση της σκέψης του Μακιαβέλι σχετικά με την δημοκρατία. Για την επίτευξη αυτού, χρησιμοποιούνται τα βιβλία που έγραψε ο ίδιος ο Φλωρεντίνος στοχαστής. Συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για το βιβλίο του: *Πρώτη δεκάδα του Τίτου Λιβίου*, καθώς και ο *Ηγεμόνας*. Η επιλογή αυτών των δύο βιβλίων οφείλεται τόσο στο πολιτικό τους περιεχόμενο, όσο και στη διαχρονικότητά τους.

2.2.1 Διατριβές πάνω στη πρώτη δεκάδα του Τίτου Λιβίου

Οι δημοκρατικές πεποιθήσεις του Μακιαβέλι εκφράζονται μέσα από το βιβλίο του *Διατριβές πάνω στη πρώτη δεκάδα του Τίτου Λιβίου*, το οποίο εκδόθηκε το 1531. Στη συνέχεια, παρατίθενται οι σκέψεις του Φλωρεντινού φιλοσόφου σχετικά με την δημοκρατία, οι οποίες αντλούνται από το βιβλίο του. Αρχικά, ο Μακιαβέλι επισήμανε το εξής για την εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατίας:

Δεν πρέπει να υπάρχουν θεσμοί, οι οποίοι να επιτρέπουν στους λίγους να αποφασίζουν για οποιοδήποτε ζήτημα, που υπό φυσιολογικές συνθήκες είναι ουσιώδες για την διατήρηση της πολιτείας. Εάν, παραδείγματος χάριν ένα συμβούλιο εξουσιοδοτηθεί να μοιράζει αξιώματα και χρήματα ή ένας αξιωματούχος να διευθύνει κάποια υπηρεσία, πρέπει να υποχρεωθούν να ενεργούν, είτε να έχει την εξουσία κάποιος τρίτος να ενεργεί, όταν οι πρώτοι είναι απρόθυμοι να το πράξουν. Διαφορετικά, ο θεσμός θα είναι αναποτελεσματικός και επικίνδυνος. (Μακιαβέλι, 1531)

Για να κάνει τον λόγο του πιο κατανοητό ως προς τον αναγνώστη, ο Μακιαβέλι συχνά χρησιμοποιούσε παραδείγματα, το συμβάν που χρησιμοποίησε ως παράδειγμα στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το κάτωθι:

Στη δημοκρατία της Βενετίας, το μεγάλο συμβούλιο μοίραζε χρήματα και αξιώματα αλλά ορισμένες φορές, λόγω παρανοήσεων στη γενική συνέλευση δεν διορίζονταν διάδοχοι αξιωματούχοι στην πόλη. Συνέπεια αυτού, ήταν οι μεγάλες ανωμαλίες στις κτήσεις και στη πόλη, διότι δεν υπήρχαν οι νόμιμοι κριτές της. Κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε αδιέξοδο αν προηγουμένως δεν είχε ψηφισθεί από ορισμένους σώφρονες πολίτες, η απαγόρευση της εγκατάλειψης της θέσης των κρατικών λειτουργών, μέχρι να απαλλαγούν επίσημα και να διορισθούν οι διάδοχοι τους. Με αυτό το τρόπο, το

συμβούλιο αδυνατούσε να εμποδίσει τη λειτουργία του κράτους, κάτι το οποίο θα έθετε σε κίνδυνο τη δημοκρατία. (Μακιαβέλι, 1531)

Συμπληρωματικά, σε άλλο σημείο του ίδιου βιβλίου ο Μακιαβέλι συμπεραίνει ότι συστατικό στοιχείο για την εγκαθίδρυση μιας δημοκρατίας είναι η ύπαρξη ισότητας καθώς και πολιτευμάτων αντίθετου τύπου. Διαφορετικά, οτιδήποτε άλλο γίνεται, δεν θα ανταποκρίνεται στις εκάστοτε συνθήκες και θα είναι βραχύβιο.

Από τις παραπάνω σκέψεις του πολιτικού φιλοσόφου, εκφράζεται ξεκάθαρα η διαφωνία του με την έλλειψη πολιτικού πλουραλισμού, κάτι το οποίο συνδέεται με αυταρχικά πολιτικά συστήματα, όπως διευκρινίστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει πως δεν πρέπει οι λίγοι να αποφασίζουν για ζητήματα που αφορούν ολόκληρη τη πολιτεία διότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αναποτελεσματικό και επικίνδυνο. Μάλιστα, για να ισχυροποιήσει την άποψη του, παραθέτει το παραπάνω ιστορικό παράδειγμα, έτσι ώστε να γίνει ακόμα πιο κατανοητός και πειστικός. Συνεπώς, ο Μακιαβέλι θεωρεί απαραίτητη την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με την δημοκρατία.

Στο ίδιο βιβλίο, ο Φλωρεντίνος στοχαστής εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο λαός παραπλανάτε από τις υποσχέσεις των πολιτικών, καθώς και το αντίκτυπο που έχει αυτό, στη δημοκρατία. Πιο συγκεκριμένα, τονίζει ότι:

Ο όχλος, παραπλανημένος από απατηλά οφέλη, επιζητεί, συχνά, την καταστροφή του και συγκινείται εύκολα, από λαμπρές ελπίδες και απερίσκεπτες υποσχέσεις. [...] Δύο πράγματα αξίζει να σημειωθούν εδώ. Ο λαός, πρώτα από όλα, παραπλανημένος από απατηλά αγαθά, επιδιώκει πολλές φορές την αυτοκαταστροφή του. Προξενώντας έτσι, ατελεύτητα κινδύνους και καταστροφές στις δημοκρατίες, εκτός εάν κάποιος, τον οποίο εμπιστεύεται, τον καθοδηγήσει, ώστε να αντιληφθεί τι είναι καλό και τι κακό γι' αυτόν. Όταν πάλι, κατά κακή τύχη δεν εμπιστεύεται κανέναν, όπως ενίοτε συμβαίνει, επειδή εξαπατήθηκε στο παρελθόν από γεγονότα ή ανθρώπους, τότε αναπόφευκτα σπέρνει τον όλεθρο. Σχετικά με αυτό είπε ο Δάντης στον λόγο του για τη Μοναρχία, «ο όχλος συχνά ζητωκραυγάζει για το θάνατό του και το θάνατο της ζωής του». (Μακιαβέλι, 1531)

Αυτή η παρατήρηση έχει διττή φύση, από τη μια πλευρά λειτουργεί σαν προειδοποίηση προς τους πολίτες και παράλληλα θα μπορούσε να αποτελέσει κατευθυντήρια γραμμή για κάποιους πολιτικούς. Δηλαδή, σε αυτό το σημείο ο πολιτικός στοχαστής προειδοποιεί τους πολίτες πως

λόγω της απογοήτευσης τους, καθώς και της έλλειψης εμπιστοσύνης, μπορεί να μετατραπούν σε θύματα ανυπόστατων υποσχέσεων και απατηλών ελπίδων. Με αυτή του την παρατήρηση, επιδιώκει να προστατεύσει τον λαό, από το να επιφέρει μόνος του την καταστροφή του. Για να το πετύχει αυτό, ο Μακιαβέλι προσφέρει μια διευρυμένη οπτική για να οξύνει την κριτική αντίληψη των πολιτών. Ταυτόχρονα όμως, ένας επιτήδειος πολιτικός θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την παραπάνω παρατήρηση προς όφελος του, φυσικά εις βάρος του λαού.

Επιπρόσθετα, ο Φλωρεντίνος φιλόσοφος επισημαίνει την μεγάλη επιρροή που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος με κύρος έτσι ώστε να συγκρατήσει ένα εξαγριωμένο πλήθος. Με άλλα λόγια, ο Μακιαβέλι θεωρεί πως η σοβαρότητα και το κύρος διαδραματίζουν καθοριστικό παράγοντα, για την απόκτηση του σεβασμού και την συγκράτηση των εξαγριωμένων πολιτών.

Τέλος, ο Μακιαβέλι (1531) αναφέρει ρητά ότι: «Είναι πολύ εύκολο να διοικήσεις ένα κράτος όπου οι μάζες δεν είναι διεφθαρμένες. Όπου υπάρχει ισότητα είναι αδύνατον να εγκαθιδρύσεις ηγεμονία και όπου δεν υπάρχει είναι αδύνατον να εγκαθιδρύσεις δημοκρατία.

2.2.2 Ο Ηγεμόνας

Αυτό το βιβλίο γράφτηκε το 1513 με τίτλο "Il principe", δηλαδή ο πρίγκιπας, διότι είχε τη μορφή επιστολής, η οποία προοριζόταν για τον ηγέτη Lorenzo Β΄ των Μεδίκων, Δούκα του Ουρρπίνο, ηλικίας 21 ετών. Αυτή η επιστολή, περιείχε συμβουλές σχετικά με τον προσφορότερο τρόπο απόκτησης και διατήρησης της εξουσίας και αποτέλεσε ένα «δώρο» του Μακιαβέλι προς τον νεαρό ηγέτη, ο οποίος στερούνταν της εμπειρίας στη διακυβέρνηση. Ωστόσο, δεν κατάφερε να το αξιοποιήσει ιδιαίτερα, αφού έξι χρόνια αργότερα πέθανε. Ο *Ηγεμόνας* δημοσιεύθηκε το 1532 στη Ρώμη, πέντε χρόνια μετά το θάνατο του στοχαστή Μακιαβέλι.

Παρακάτω, ακολουθούν οι απόψεις του Μακιαβέλι σχετικά με το τρόπο διακυβέρνησης που οφείλει να ακολουθήσει ένας ηγέτης. Δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα επίσης στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που πρέπει να τον διακατέχουν για να μπορεί να ανταπεξέρχεται με επιτυχία, στις εκάστοτε καταστάσεις που καλείται να αντιμετωπίσει.

Αρχικά, ο Μακιαβέλι διαχωρίζει από την αρχή τους ηγέτες σε δύο κατηγορίες: από την μια πλευρά τοποθετεί τους φυσικούς και χαρισματικούς ηγέτες που διακατέχονται από πραγματικό ενδιαφέρον για την πόλη και τον λαό τους. Από την άλλη πλευρά, τοποθετεί φαινομενικούς ηγέτες, που στην πραγματικότητα ενδιαφέρονται μόνο να προκαλέσουν θέαμα για να πείσουν

τον λαό για τις ικανότητες και το ενδιαφέρον τους. Ο Μακιαβέλι, αναφέρει στις πρώτες σελίδες του βιβλίου του το εξής:

Όταν υπάρχουν πολλοί δήθεν Ηγέτες που σκοτώνονται μεταξύ τους για το ποιος είναι ανώτερος, ικανότερος, δυνατότερος και εξυπνότερος, τότε σίγουρα όλοι τους δεν είναι παρά μετριότητες. Το μόνο που κάνουν είναι να προσφέρουν θέαμα στους υφισταμένους τους. Και αρκεί η εμφάνιση εκείνου που έχει το φυσικό χάρισμα του Ηγέτη, για να κάνει τους ανεπαρκείς να παραμερίσουν να περάσει και τους υφισταμένους να υποκλιθούν. (Μακιαβέλι, 1513)

Εν συνεχεία, ο πολιτικός στοχαστής, αφιερώνει αρκετές σελίδες για να διαλευκάνει τη σημασία της σχέσης του ηγέτη με τον λαό του, μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα είναι τα παρακάτω:

«Ο νέος Ηγέτης, στην περίπτωση που δεν έχει το λαό με το μέρος του, τα πράγματα είναι πολύ δύσκολα. Για να κυβερνήσει χρειάζεται μεγάλη τύχη και επιδεξιότητα.» (Μακιαβέλι, 1513)

Προϋπόθεση της Δημοκρατικής Διακυβέρνησης είναι τον Ηγέτη να τον θέλουν ή ο λαός ή οι ισχυροί της κοινωνίας. Σε κάθε κοινωνία οι διαθέσεις λαού και ισχυρών είναι μεταξύ τους αντίθετες. Ο λαός λαχταράει να μην κυβερνιέται, ούτε να καταπιέζεται από τους ισχυρούς, ενώ οι ισχυροί λαχταράνε να κυβερνούν και να καταπιέζουν τον λαό. [...] Όταν ο Ηγεμόνας δεν έχει φίλο το λαό, δεν έχει φάρμακο στη δύσκολη ώρα. Συνταγή όμως με την οποία ο λαός πιάνεται φίλος δεν υπάρχει. Δεν υπάρχει πιο ηλίθια παροιμία από εκείνη που λέει «Όποιος κτίζει θεμέλια στο λαό, στην άμμο κτίζει». Όμως, για να στηρίξει ο λαός έναν Ηγέτη θα πρέπει να τον βλέπει ως άντρα με καρδιά, που δεν σκιάζεται τις αναποδιές. Επιπλέον, ο ίδιος ο Ηγέτης πρέπει με τις διαταγές του να ξέρει να κρατά ψηλά το φρόνημα του λαού. Ένας τέτοιος ηγέτης ποτέ δε θα βρεθεί προδομένος από το λαό του. (Μακιαβέλι, 1513)

Ο Μακιαβέλι γνωρίζει πως η ανάδειξη ενός ηγέτη μπορεί να γίνει είτε από τον λαό, είτε από τους ισχυρούς μια κοινωνίας. Σημειώνει αυτόν τον διαχωρισμό διότι, όπως αναφέρει, τα συμφέροντα τους είναι αντικρουόμενα, δηλαδή οι ισχυροί θέλουν να καταπιέζουν τον λαό, ενώ ο λαός δεν θέλει να καταπιέζεται. Ωστόσο, ξεκαθαρίζει πως το σπουδαιότερο πράγμα για να επιτύχει ένας ηγέτης είναι να έχει την στήριξη του λαού. Δηλαδή, ακόμα και αν υπήρχε η εύνοια κάποιων ισχυρών ανθρώπων για να αναδειχθεί, γεγονός που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αντίθετο της ενάρετης δημοκρατίας, στο τέλος η συγκατάθεση του λαού αποτελεί βασική προϋπόθεση. Με αυτό το τρόπο τοποθετεί τον λαό στην θέση του τελικού

κριτή, που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την επιτυχία ή την αποτυχία του ανθρώπου που διοικεί.

Ο Μακιαβέλι ασχολήθηκε επίσης με το διαχρονικό και αμφιλεγόμενο ερώτημα σχετικά με το αν είναι προτιμότερο να σε αγαπούν ή να σε φοβούνται. Η απάντηση του είναι η εξής:

Ο Ηγέτης πρέπει να φροντίζει να θεωρείται φιλεύσπλαχνος κι όχι σκληρός. Εντούτοις, θέλει μεγάλη προσοχή για να μη χρησιμοποιεί την ευσπλαχνία του με λάθος τρόπο. [...] Αν σαν Ηγέτη δεν μπορούν να σε σεβαστούν, θα πρέπει απαραίτητα να σε φοβηθούν. Το καλύτερο όμως από όλα είναι να σε αγαπούν. (Μακιαβέλι, 1513)

Με άλλα λόγια, ο Μακιαβέλι τονίζει τη σημασία της ύπαρξης θετικών συναισθημάτων όπως είναι η ευσπλαχνία και η αγάπη. Αναφέρει ξεκάθαρα πως είναι προτιμότερο να σε αγαπούν, γνωρίζοντας όμως την φύση των ανθρώπων, εξηγεί πως ο φόβος είναι προτιμότερος της ασέβειας αλλά όχι της αγάπης.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό γνώρισμα που πρέπει να διακατέχει τον Ηγέτη, σύμφωνα με τον Μακιαβέλι είναι η ικανότητα να ξεχωρίζει καταστάσεις και να πράττει ανάλογα. Δηλαδή, να γνωρίζει πότε πρέπει να επιβάλλεται δια του νόμου και πότε δια της βίας. Χρησιμοποιώντας μεταφορικά τις έννοιες του νόμου και της βίας, ο Μακιαβέλι παρουσιάζει τη διττή φύση του ανθρώπου, εξηγώντας πότε πρέπει να επικρατεί η ανθρώπινη υπόσταση και πότε η κτηνώδης. Συγκεκριμένα παραθέτει τα κάτωθι:

Ο Ηγέτης πρέπει να ξέρει πως υπάρχουν δύο τρόποι επιβολής: Ο νόμος και η βία. Ο πρώτος ταιριάζει στους ανθρώπους, ο δεύτερος στα κτήνη. Πολλές φορές όμως, επειδή δεν επαρκεί ο πρώτος, προσφεύγουμε στο δεύτερο. Είναι απαραίτητο στον Ηγέτη να ξέρει να παίζει καλά και το ρόλο του ανθρώπου και το ρόλο του κτήνους. Αυτό καλύτερα από όλους το είπαν οι αρχαίοι έλληνες. Για αυτό γράψανε ότι τον Αχιλλέα, αλλά και πολλούς άλλους αρχαίους ηγεμόνες τους δώσανε για ανατροφή και διδασκαλία στον κένταυρο Χείρωνα, που ήταν μισός άνθρωπος και μισός κτήνος. Το ότι είχε ο Αχιλλέας δάσκαλο κάποιον που ήταν μισός αγρίμι και μισός άνθρωπος σημαίνει πως είναι αναγκαίο να ξέρει ο Ηγέτης πότε πρέπει να προτάσσει τη μία και πότε την άλλη φύση και πως η μία χωρίς την άλλη δεν μπορεί να τον πάει μακριά. Δεν αρκεί να ξέρει ο Ηγέτης να παίζει το αγρίμι όταν χρειάζεται. Πρέπει να μπορεί να ξεχωρίσει πότε θα πρέπει να γίνει λιοντάρι και πότε αλεπού. Επειδή ως αλεπού, θα μυρίζεται τις παγίδες και ως λιοντάρι, θα σκιάζει τους λύκους. (Μακιαβέλι, 1513)

Τέλος, από τα λόγια του Μακιαβέλι, αξίζει να σημειωθεί η προτροπή του στους ηγέτες να κρατούν απασχολημένο τον λαό όταν απαιτείται. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Πρέπει να ξέρεις πότε είναι η κατάλληλη στιγμή για να κρατάς τους διοικούμενούς σου απασχολημένους με γιορτές και θεάματα» (Μακιαβέλι, 1513)

2.3 Σύγχρονες σκέψεις γύρω από το Μακιαβέλι

Η αρχή του παρόντος κεφαλαίου έθεσε τα γνωσιακά θεμέλια, κάνοντας μια ιστορική αναδρομή τόσο στη βιογραφία του Μακιαβέλι, όσο και στις απόψεις του σχετικά με ζητήματα ηγεσίας και διοίκησης. Παρουσιάστηκαν τα γεγονότα που αποτέλεσαν σταθμό στο βίο του Φλωρεντινού στοχαστή, τα οποία τον οδήγησαν να διαμορφώσει το τρόπο σκέψης του σύμφωνα με όσα αναλύθηκαν ενδελεχώς παραπάνω. Μέχρι σήμερα, έχει ήδη επέλθει μισός αιώνας, δίνοντας την ευκαιρία σε σύγχρονους πολιτικούς, κοινωνιολόγους, συγγραφείς και επιστήμονες να αναλύσουν τον αμφιλεγόμενο αυτόν πολιτικό φιλόσοφο. Κάποιοι συμφώνησαν μαζί του, έγιναν θερμοί υποστηρικτές του, βρίσκοντας ένα μέρος του εαυτού τους κοντά στο «γίγνεσθαι» του Μακιαβέλι. Άλλοι εναντιώθηκαν στις απόψεις του, κατακρίνοντας τον σφοδρά. Στη συνέχεια, ακολουθεί μια σύγχρονη προσέγγιση του πολιτικού φιλοσόφου Μακιαβέλι, υπό το πρίσμα των επιστημόνων την ελληνικής και διεθνής κοινότητας.

2.3.1 Η ελληνική κοινότητα

Ο καθηγητής πολιτικής επιστήμης και ιστορίας Αθανάσιος Βερέμης αποτελεί έναν από τους Έλληνες ερευνητές, που τον απασχόλησε η Μακιαβελική σκέψη, σχολιάζοντας χαρακτηριστικά τα εξής:

Η άσκηση του Νικόλο Μακιαβέλι (1469-1527) στην τέχνη της πολιτικής αποτελεί μια από τις εισόδους στη νεώτερη πολιτική σκέψη. Οι καινοτομίες που το έργο του μεγάλου Φλωρεντινού εκφράζει είναι πολλές και όχι πάντοτε φανερές. Ο ρεαλισμός, ο εμπειρισμός, η ανάδυση του έθνους-κράτους και ο ουμανιστικός ατομικισμός, ενδημούν στο έργο του. (Βερέμης, 2011)

Ο κ. Βερέμης στο παραπάνω απόσπασμα εκθιάζει την προοδευτική σκέψη του Μακιαβέλι, χαρακτηρίζοντας τον καινοτόμο. Θεωρεί πως μέσα από τις θεωρίες του Μακιαβέλι, διανθίζεται μια πολιτική νεωτερικότητα, καθώς αποτελεί έναν από τους πρωτεργάτες της σύγχρονης πολιτικής σκέψης. Εν συνεχεία, ο κ. Βερέμης για να υποστηρίξει τα λεγόμενα του κάνει μια

ενδελεχή αναφορά στον *Ηγεμόνα*, παρουσιάζοντας έτσι έμμεσα τους λόγους για τους οποίους τίθεται υπέρ του μεγάλου Φλωρεντινού, όπως τον αποκαλεί. Συγκεκριμένα, εστιάζει στην αποτελεσματικότητα της διαχείρισης της εξουσίας με απώτερο σκοπό ένα ανεξάρτητο έθνος-κράτος. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το παρακάτω:

Ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι εκπροσωπεί το σύνολο της επικράτειάς του και συνενώνει γλωσσικά και πολιτισμικά τους υπηκόους του χωρίς άλλη δέσμευση από την αποτελεσματικότητα στη διαχείριση της εξουσίας. Η άσκηση της ισχύος, ώστε να είναι δυνατή η λειτουργία ενός αυτεξούσιου έθνους-κράτους, βρίσκεται στο επίκεντρο του «*Ηγεμόνα*». (Βερέμης, 2011)

Συνεχίζοντας στα πλαίσια της ελληνικής κοινότητας, ακολουθεί η δημοσιογράφος Χριστίνα Γαλανοπούλου με επαγγελματική σταδιοδρομία σε καίρια ελληνικά μέσα επικοινωνίας όπως η εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* ή το τηλεοπτικό κανάλι «ANT1». Η κ. Γαλανοπούλου προσπαθεί να αποκαταστήσει το όνομα του Νικολό Μακιαβέλι, μια προσπάθεια που έχει ξεκινήσει από το 1970, όπως η ίδια αναφέρει. Σε αυτό της το εγχείρημα, παραθέτει ορισμένα υποστηρικτικά επιχειρήματα προς τον πολιτικό στοχαστή, δηλώνοντας έτσι την διαφωνία της προς όλη εκείνη την κακεντρεχή κριτική που έχει δεχτεί ο Μακιαβέλι. Αρχικά τονίζει την σημασία του ιστορικού πλαισίου, το οποίο διαμόρφωσε κατά μεγάλο ποσοστό το τρόπο σκέψης του πολιτικού φιλοσόφου. Δηλαδή, η ίδια αναφέρει:

Πριν πατήσει κανείς στην παγίδα των γραφομένων του Νικολό Μακιαβέλι, πριν αποφασίσει να γδάρει τον συγγραφέα για την ακόρεστη δίψα για εξουσία του πλάσματος που περιγράφει, καλό θα ήταν να λάβει υπ' όψιν του και το ιστορικό πλαίσιο της εποχής που έδρασε ο πρώτος, ίσως, τεχνολόγος της πολιτικής. Παιδί κατά τα λοιπά φτωχής οικογένειας, που κάποτε έφτασε μέχρι το αξίωμα του δεύτερου καγκελάριου και μπορούσε πολλά να πει, έχοντας ζήσει από πρώτο χέρι τι σημαίνει διοίκηση στις ελεύθερες ιταλικές πόλεις της Αναγέννησης, τι έβλεπε; Προδοσίες και ίντριγκες, μάχες που έφταναν ως τον φόνο για την απόκτηση της εξουσίας, θηριωδίες και ωμότητες για την αναρρίχηση στην κορυφή της πολιτικής κλίμακας. (Γαλανοπούλου, 2018)

Η κ. Γαλανοπούλου θεωρεί «παγίδα» όλες τις αρνητικές κριτικές που γράφουν για τον Νικολό Μακιαβέλι, και προτρέπει τον αναγνώστη να μην παραπλανηθεί από αυτές. Αναφέρει πως ο τρόπος σκέψης του διαμορφώθηκε σε μεγάλο ποσοστό από τις εξελίξεις που βίωνε στην πολιτική σκηνή, αποδίδοντας του τον τίτλο του πρώτου, ίσως, τεχνολόγου της πολιτικής. Δηλαδή, σύμφωνα με το λεξικό της νέας ελληνικής, επαγγελματίας με ειδικές τεχνικές γνώσεις

για την παραγωγή έργου ή προϊόντος. Στο τέλος του συλλογισμού της, καταλήγει στο εξής συμπέρασμα:

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70 η επιστήμη της ιστορίας προσπαθεί να αποκαταστήσει το όνομα του, ως κάποιου που υπήρξε το πρότυπο του αναγεννησιακού ανθρώπου, κάποιου, δηλαδή, που επιχείρησε με σχετική επιτυχία να υπηρετήσει τις ιδιότητες του πολιτικού, του φιλοσόφου, του διπλωμάτη, του ποιητή, του ιστορικού, (και κυρίως του πατριώτη), αλλά που μοιραία στιγματίστηκε από το πλαίσιο της εποχής, στην οποία κλήθηκε να δράσει. Και επίσης, μοιραία, χαρακτηρίζεται -από την Αντιμεταρρύθμιση- ως μία σατανική φιγούρα που δικαιώνει τη βία και το ψέμα, ως απόλυτες αξίες της πολιτικής ζωής (Γαλανοπούλου, 2018)

Στα συμπεράσματα της, η κ. Γαλανοπούλου τοποθετείται ανοιχτά κατά των κατηγοριών ενάντια στο Μακιαβέλι, υποστηρίζοντας πως δεν ήταν ευνοϊκή η εποχή δράσης του, αφού ο ίδιος διακατεχόταν από προοδευτικές ιδέες μιας άλλης εποχής. Για αυτό το λόγο μάλιστα, τονίζει πως η ιστορική ερευνητική κοινότητα προσπαθεί να αποδώσει περισσότερο φως στο όνομα του πολιτικού στοχαστή τις τελευταίες δεκαετίες. Τέλος, κοσμεί τον Μακιαβέλι με πολλαπλά ταλέντα και ιδιότητες, παρουσιάζοντας τον σαν μια ικανή, ολοκληρωμένη και προπάντων πολυδιάστατη προσωπικότητα.

Ο Κωνσταντίνος Καρουσάκης επιχείρησε να εξετάσει την σχέση ανάμεσα στην θρησκεία και τον τρόπο διακυβέρνησης του Μακιαβέλι. Γίνεται και πάλι αναφορά στην εποχή την οποία έζησε ο πολιτικός στοχαστής, χρησιμοποιώντας αυτό το επιχείρημα για να φωτίσει τις αναγεννησιακές αντιλήψεις του Μακιαβέλι σε αντίθεση με το σκοτάδι του μεσαίωνα, όπως σχολιάζει ο κ.Καρουσάκης. Πιο συγκεκριμένα ο συγγραφέας εναποθέτει βαρύτητα στην πραγματιστική ηθική του Μακιαβέλι, η οποία είναι απαλλαγμένη από τα αυστηρά θρησκευτικά πλαίσια της εποχής. Συμπεραίνει πως ο Φλωρεντίνος φιλόσοφος δεν απορρίπτει πλήρως την θρησκεία, απλώς την τοποθετεί σε περιοριστικά πλαίσια, σε συνάρτηση με την πολιτική ηθική, αναφέροντας τα κάτωθι:

Ο Μακιαβέλι θέλει να απαλλαγεί από το στενό, για εκείνον, χριστιανικό ηθικό πλαίσιο, σχετικά με τον τρόπο διακυβέρνησης, και να εγκαινιάσει μία νέα, πραγματιστική πολιτική ηθική [...] ο Μακιαβέλι, ο οποίος συνιστά τον κρίκο μετάβασης στην ιστορία των πολιτικών ιδεών, από τον Μεσαίωνα στην Αναγέννηση, η αρμονική ενότητα της εγκόσμιας με τη θεϊκή εξουσία, όπως συνέβαινε στους Μεσαιωνικούς πολιτικούς στοχαστές, διαρρηγνύεται. Συνεπώς, εγκαινιάζει μία νέα

πολιτική ηθική, η οποία, αν και δεν απορρίπτει πλήρως τη θρησκεία, σίγουρα, όμως, τη θέτει εντός παρενθέσεως (Καρουσάκης, 2022)

Εν συνεχεία, ακολουθεί ένας σύγχρονος ορισμός του Μακιαβελισμού, από τον συγγραφέα και αρχισυντάκτη ενός ένθετου της καθημερινής, Ηλία Μαγκλίνη. Ο κ. Μαγκλίνης αναρωτήθηκε αν τελικά ο όρος «μακιαβελισμός» συνδέεται με την άσκηση της εξουσίας χωρίς κανέναν ηθικό φραγμό ή μήπως πρόκειται για μια απλή παρεξήγηση. Την απάντηση δίνει ο ίδιος στους παραπάνω προβληματισμούς:

Ο Μακιαβέλι είναι παρεξηγημένος αλλά είναι και υπερεκτιμημένος από τους πραγματιστές της πολιτικής. Ο πραγματισμός του δεν υπερβαίνει ιδιαίτερα εκείνο των ηγεμόνων της εποχής του. Ο Μακιαβέλι προσπαθεί να αποτυπώσει την πραγματική συμπεριφορά ενός ηγεμόνα. “Μακιαβελισμός” είναι η πραγματιστική καταγραφή της πολιτικής που διαπιστώνει γύρω του. Δεν βλέπω ένα είδος μανιφέστου στον “Ηγεμόνα” αλλά μια καταγραφή των πρακτικών της εποχής του. (Μαγκλίνης, 2014)

Ο κ. Μαγκλίνης προσπαθεί να αποφορτίσει τον Μακιαβέλι από τις κατηγορίες που σχετίζονται με το όνομα του. Μάλιστα, θεωρεί πως είναι ένας πολιτικός στοχαστής που απλά κατέγραφε όσα διαδραματίζονταν στην εποχή του, υπό ένα πραγματιστικό πρίσμα.

Η ελληνική κοινότητα ολοκληρώνεται με τις σκέψεις της επίκουρης καθηγήτριας του πανεπιστημίου Αθηνών, Κατερίνα Γογγάκη. Η κ. Γογγάκη παρουσιάζει την σύνδεση της πολιτικής με την ηθική σε δύο εποχές. Από την μία πλευρά η εποχή του Μακιαβέλι, αντλώντας πληροφορίες μέσα από τον *Ηγεμόνα*. Σε εκείνη την εποχή, υπάρχει μια νομοτέλεια των γεγονότων διότι οι άνθρωποι κυβερνούν άλλους ανθρώπους και τα πάθη επαναλαμβάνονται. Η καλλιέργεια και διατήρηση ενός έθνους-κράτους με συγκεντρωτικό χαρακτήρα, τοποθετείται στην κορυφή της πυραμίδας. Σαν πρωταρχικός στόχος λοιπόν, δικαιολογούνται όλες οι ενέργειες για τη διατήρηση αυτού του κράτους, ακόμα και αν περιλαμβάνουν εγκλήματα ή σφαγές. Η κ. Γογγάκη αναφέρει χαρακτηριστικά:

Στους νέους χρόνους το σκηνικό της σχέσης ηθικής και πολιτικής έχει αλλάξει ριζικά. Χαρακτηριστικό προανάκρουσμα είναι το πρώτο βιβλίο ευρωπαϊκής πολιτικής φιλοσοφίας, Ο Ηγεμών του Niccolò Machiavelli, 16ος αιώνας. Το κίνητρο για τον Ηγεμόνα είναι η δύναμη, η δύναμη για τη δύναμη. Ο Machiavelli υποστηρίζει ότι στην πραγματική πολιτική κοινωνία οι άνθρωποι εξουσιάζονται από άλλους ανθρώπους, και πάντοτε κατέχονται από τα ίδια πάθη, και, ότι επομένως, υπάρχει μια νομοτέλεια στο τι γίνεται. Έξω από κάθε πολιτικό και ηθικό δισταγμό, ο σκοπός, που είναι η δημιουργία

και διατήρηση ενός συγκεντρωτικού κράτους, αγιάζει τα μέσα, ασχέτως του αν πρόκειται για καταπίεση, εγκλήματα ή σφαγές. (Γογγάκη, 2015)

Εν αντιθέσει με την μακιαβελική εποχή, η κ. Γογγάκη παρατηρεί στη σύγχρονη πολιτική σκηνή έναν κατακερματισμό της ηθικής στο βωμό της πολιτικής. Οι ηθικοί φραγμοί φαίνονται αρκετά ελαστικοί και πολλές φορές υψηλές αξίες χρησιμοποιούνται για να συγκαλύψουν ανήθικες πράξεις και πονηρούς σκοπούς. Πιο συγκεκριμένα τονίζει τα κάτωθι:

Στη σύγχρονη εποχή με την παρεμβολή της πολιτικής, η ηθική, ο νόμος και το δίκαιο συχνά συγκρούονται αδυσώπητα. Καθίσταται εμφανής μια προβληματική σχέση μεταξύ της ηθικής και της πολιτικής πρακτικής, καθώς η άσκηση της πολιτικής εξουσίας δεν συνοδεύεται πάντοτε από ηθικές επιφυλάξεις. Τουναντίον, η εμπειρία δείχνει μια αποσύνδεση της πολιτικής από ηθικά κριτήρια, ενώ ακόμη και υψηλά ιδανικά χρησιμοποιήθηκαν για την κάλυψη των πιο ανήθικων πράξεων. (Γογγάκη, 2015)

2.3.2 Η διεθνής κοινότητα

Το παρόν κεφάλαιο επικεντρώνεται σε σκέψεις σύγχρονων ερευνητών σχετικά με τον Μακιαβέλι. Παρόλα αυτά, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή αναφορών που έχουν γίνει γύρω από το όνομα του, έτσι ώστε να διαπιστωθεί η διαχρονικότητα του.

Μετά τη δημοσίευση του *Ηγεμόνα*, αντιμακιαβελικοί καθολικοί συγγραφείς εμφανίστηκαν σχεδόν αμέσως για να υπερασπιστούν την ιδέα ότι ήταν απαραίτητο ένας ηγεμόνας ή πολιτικός να ήταν καλός χριστιανός. Μεταξύ των υπερασπιστών ενός χριστιανού ηγεμόνα ήταν ο Pedro de Ribadeneira. Το έργο του *The Christian Prince Against Machiavellianism* γράφτηκε αρχικά στα ισπανικά και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στη Μαδρίτη το 1595. Ο αρχικός τίτλος του έργου ήταν: Πραγματεία για τη θρησκεία και τις αρετές που πρέπει να έχει ο χριστιανός πρίγκιπας για να κυβερνά και να συντηρεί τα κράτη τους ενάντια σε όσα διδάσκουν ο Νικολό Μακιαβέλι και οι πολιτικοί αυτής της εποχής.

Το 1637, ο Claudio Clemente δημοσίευσε τον *αποκεφαλισμένο μακιαβελισμό*, ο οποίος αποκεφαλίστηκε από τη χριστιανική σοφία της Ισπανίας και της Αυστρίας στο Alcalà de Henares. Σε αυτό το έργο γίνεται μια σύντομη εισαγωγή στους πολιτικούς, τους οποίους χαρακτηρίζει ως μέλη μιας θρησκευτικής αίρεσης, ο Clemente οδηγεί τους αναγνώστες του σε μια φανταστική αποστολή, στην οποία διεισδύει στο ναό τους και γίνεται μάρτυρας μιας

τελετής εισαγωγής ενός νεαρού ευγενή. Σε αυτήν την αντιμακιαβελική αφήγηση, χρησιμοποιήθηκε μια καρικατούρα του Μακιαβέλι και μια ομάδα από τους υποτιθέμενους θιασώτες του για ρητορικούς σκοπούς. (Boydell & Brewer, 2014)

Ο βασιλιάς Φρειδερίκος Β της Πρωσίας αλληλογραφούσε με τον Γάλλο διανοούμενο Βολταίρο. Το 1740 ο Φρειδερίκος έστειλε στον Βολταίρο την επιστολή του, με σκοπό να την ελέγξει και να την σχολιάσει. Αυτή η επιστολή περιείχε κριτική προς τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι. Ο Φρειδερίκος αναφέρει πως ο Μακιαβέλι διακατέχεται από υποκειμενική οπτική και ελλιπή γνώση των δρώμενων της πολιτικής. Τέλος, χαρακτηρίζει τον *Ηγεμόνα* ένα από τα πιο επικίνδυνα βιβλία στον κόσμο.

Το 1853 ο Ζαν Ζακ Ρουσό υποστηρίζει ότι: «ο *Ηγεμόνας* είναι το βιβλίο των δημοκρατικών πολιτικών, αφού υποκρινόμενος ο Μακιαβέλι ότι έδινε μαθήματα στους βασιλείς, στην πραγματικότητα έδινε μαθήματα στους λαούς».

Ο Γερμανός επιστήμονας R. V. Mohl το 1858 υποστηρίζει ότι ο αληθινός στόχος του Μακιαβέλι είναι ένα αίνιγμα.

Το 1882 ο Άγγλος φιλόσοφος F. Bacon επιδοκιμάζει την αξία του ρεαλιστικού πνεύματος που κυριαρχεί στον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι, τονίζοντας πως είμαστε υποχρεωμένοι στον Μακιαβέλι, ο οποίος ξεκάθαρα και χωρίς υποκρισία αποκαλύπτει αυτά που κάνουν οι άνθρωποι και όχι εκείνα που οφείλουν να πράξουν.

Το χρονικό διάστημα 1929 έως 1935, ο Antonio Gramsci εκφράζει τις σκέψεις του για το Μακιαβέλι, μέσα από το τετράδιο της φυλακής. Ο Gramsci, βρισκόταν έγκλειστος στη φυλακή από το φασιστικό καθεστώς της Ιταλίας, λόγω των κομμουνιστικών του πεποιθήσεων. Ο Antonio Gramsci υποστηρίζει πως στον *Ηγεμόνα* συγχωνεύεται τόσο η πολιτική ιδεολογία όσο και η πολιτική επιστήμη. Μάλιστα, αναφέρει πως ο σύγχρονος ηγεμόνας δεν αντιπροσωπεύει κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο, αλλά έναν πολιτικό φορέα που συμβάλλει στην ανάπτυξη της συλλογικής συνείδησης. Η ηγεμονία, σύμφωνα με Gramsci, συμβολίζει την οργάνωση της εργατικής τάξης και κατά συνέπεια ανήκει στο κομμουνιστικό κόμμα.

Τη χρονική περίοδο 1920-1940 ο Μουσολίνι πίστευε ότι ο *Ηγεμόνας* είναι ένας οδηγός πολιτικής ικανότητας. Ο ίδιος έκανε μια διατριβή πάνω στον Μακιαβέλι, την οποία ποτέ δεν κατάφερε να ολοκληρώσει. Ο Μουσολίνι, όπως και ο Στάλιν, ως ηγέτες ολοκληρωτικών καθεστώτων, θεωρούσαν τον Φλωρεντινό στοχαστή αυθεντία στην άσκηση της πολιτικής τέχνης και θαύμαζαν ιδιαίτερα το έργο του ο *Ηγεμόνας*.

Το 1958 ο Leo Strauss, Γερμανο-Αμερικανός πολιτικός φιλόσοφος που ειδικεύεται στην κλασική πολιτική φιλοσοφία, συμπέρανε ότι ο Μακιαβέλι είναι συνειδητά δάσκαλος του κακού, διότι συμβουλεύει τους άρχοντες να αγνοούν τις αξίες της δικαιοσύνης, της αγάπης, της εγκράτειας, του ελέους και της σοφίας των ανθρώπων. Αντιθέτως, τους παραπέμπει να προτιμούν τη χρήση της βίας, της σκληρότητας, του φόβου και της εξαπάτησης. Επιπλέον κατηγορεί τον Μακιαβέλι για άτοπες γενικεύσεις, ιστορικές παραλείψεις και μη ολοκληρωμένες αναφορές στο έργο του ο *Ηγεμόνας*.

Το 1969 ο Ernst Cassirer, Γερμανός φιλόσοφος, χαρακτήρισε τον Μακιαβέλι ως δημιουργικό στοχαστή. Τόνισε πως οι αντιλήψεις του προκάλεσαν επανάσταση στο νεότερο κόσμο και κλόνισαν τις ρίζες του κοινωνικού καθεστώτος. Μία από τις απόψεις του Φλωρεντινού φιλοσόφου περί ηθικής είναι πως ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Ο Cassirer συμπληρώνει την σκέψη του Μακιαβέλι, προτείνοντας την υποταγή της ηθικής στην πολιτική. Μάλιστα αναφέρει ότι οι δουλειές πρέπει να κρίνονται εκ του αποτελέσματος, όταν πια έχουν τελειώσει και όχι από το μέσο, όταν βρίσκονται σε εξέλιξη.

Το 1995, ο Louis Althusser μαρξιστής φιλόσοφος γαλλικής καταγωγής αναφέρει ότι ο νέος ηγεμόνας είναι αναγκαίο να είναι ελεύθερος άνθρωπος. Ένας άνθρωπος χωρίς προκαθορισμούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να τον εμποδίσουν να ασκεί ελεύθερα την αρετή του.

Για τον Ernesto Laclau (2005), το παράδειγμα του *Ηγεμόνα* δεν αντιπροσωπεύει ένα πολιτικό κόμμα αλλά έναν λαϊκιστή ηγέτη ή, ακόμα καλύτερα, το όνομα ενός ηγέτη γύρω από τον οποίο δημιουργείται μια νέα συλλογική ταυτότητα του λαού. Υπό αυτή την έννοια, τα γραπτά του Μακιαβέλι έχουν μετατραπεί σε εγχειρίδια λαϊκιστικής πολιτικής. Το λεξικό του Cambridge ορίζει τον λαϊκισμό ως μια πολιτική ιδεολογία που στόχο έχει την αντιπροσώπευση των αναγκών και των επιθυμιών του απλού λαού.

Η πρόεδρος του τμήματος Γαλλικής και Ιταλικής γλώσσας του πανεπιστημίου Stanford, Rosina Pierotti απάντησε στο ερώτημα: Γιατί διαβάζουμε ακόμα τον *Ηγεμόνα*, 500 χρόνια μετά τη συγγραφή του; Η απάντηση της ήταν:

Έχει να κάνει με το γεγονός ότι αυτό το βιβλίο είναι αυτό που λέμε κλασικό. Η διαρκής αξία του κατά την άποψή μου δεν έγκειται τόσο στις πολιτικές του θεωρίες όσο στον τρόπο με τον οποίο αποκαλύπτει ή διατυπώνει έναν συγκεκριμένο τρόπο θέασης του κόσμου. Ο *Ηγεμόνας* μας δείχνει πώς μοιάζει ο κόσμος όταν τον δούμε από μια οπτική,

απαλλαγμένη από την ηθική. Νομίζω ότι αυτή είναι η γοητεία και το σκάνδαλο.
(Pierotti, 2011)

Η Rosina Pierotti θεωρεί πως ο *Ηγεμόνας* είναι ένα διαχρονικό βιβλίο, για αυτό και αξίζει η ανάγνωση του 500 χρόνια μετά τη συγγραφή του. Επιπλέον, γενικεύει την αξία του, πέρα από τα όρια της πολιτικής, θεωρώντας πως αφορά μια οπτική ολόκληρου του κόσμου. Μια οπτική η οποία είναι απαλλαγμένη από ηθικούς φραγμούς.

Ο Γάλλος φιλόσοφος Claude Lefort (2012) υπήρξε ένας από τους πρώτους ανθρώπους που συνειδητοποίησε τη σύνδεση μεταξύ εξουσίας και σύγκρουσης στη σκέψη του Μακιαβέλι. Σύμφωνα με τον Lefort, ο πρωταρχικός σκοπός των αναφορών στη χρήση δύναμης και βίας στον Μακιαβέλι είναι να καταστήσουν σαφές ότι η πολιτική δεν μπορεί να γίνει κατανοητή χωρίς αναφορά στη θεμελιώδη σύγκρουση που την συνιστά. Αυτή η σύγκρουση είναι μεταξύ των ισχυρών ενός κράτους και του λαού. Ενώ οι ισχυροί επιθυμούν να κυριαρχήσουν και να καταπιέζουν, οι άνθρωποι επιδιώκουν να αποφύγουν την κυριαρχία και την καταπίεση. Η εκτίμηση αυτής της σύγκρουσης και το γεγονός ότι ο Μακιαβέλι παίρνει το μέρος του λαού άνοιξε το δρόμο για μια ολόκληρη σειρά ερμηνειών που βρίσκουν στον Μακιαβέλι έμπνευση για θεωρίες σχετικές με τον ρεπουμπλικανισμό. Η δημοκρατία θεωρείται πνευματικό παιδί της ρεπουμπλικανικής παράδοσης. Τα βασικά στοιχεία του ρεπουμπλικανισμού είναι η διαβούλευση, η ομοφωνία, η πολιτική ισότητα και η έννοια του πολίτη. (Χατζής, 2000)

Ο πολιτικός θεωρητικός Jeffrey Edward Green (2016) επιδιώκει να αποκαλύψει τις συνέπειες της συμβουλής του Μακιαβέλι προς τους σύγχρονους κυβερνώντες, «να μάθουν πώς να μην είναι καλοί». Σύμφωνα με τον Green, θα πρέπει να παραδεχτούν την ηθικά διφορούμενη φύση των θεσμών του απλού λαού και να αποφύγουν να πλαισιώσουν τα αιτήματά τους με όρους δικαιοσύνης. Ομοίως, θα πρέπει να αναγνωρίσουν ρεαλιστικά ότι, ενώ οι σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες μπορούν να βελτιωθούν με τον περιορισμό της δύναμης των ανθρώπων που ανήκουν στα κυρίαρχα στρώματα, δεν μπορούν ποτέ να γίνουν τέλειες επειδή η διαίρεση μεταξύ των λίγων και των πολλών είναι μόνιμη και αναπόφευκτη.

Ένας ακόμα πολιτικός θεωρητικός, ο Christopher Holman στο άρθρο του: *Machiavelli, Epicureanism, and the Ethics Of Democracy* (2023), ασχολήθηκε με τα ηθικά και θεωρητικά θεμέλια του δημοκρατικού ρεπουμπλικανισμού του Μακιαβέλι. Από την μία πλευρά, τα επιχειρήματά του επικεντρώνονται κυρίως στην κατανόηση της Μακιαβελικής ανθρώπινης ψυχολογίας και στην απροσδιόριστη φύση που έχει η ιστορία. Ωστόσο, ο Holman ριζοσπαστικοποιεί την ρεπουμπλικανική ανάγνωση του Μακιαβέλι. Δηλαδή, όπως ορίζει και

το λεξικό της νέας ελληνικής, επιδιώκει μια ριζική αλλαγή των παγιωμένων και καθιερωμένων αντιλήψεων ως προς τον Μακιαβέλι. Αυτό συμβαίνει όταν αντιλαμβάνεται την υποστήριξή του, στους θεσμούς του λαού. Αυτοί οι θεσμοί δεν αφορούν μόνο τον τρόπο παροχής μέσων για αμφισβήτηση ή αντίσταση του λαού ως προς τους ισχυρούς. Αντίθετα, εμπεριέχουν και έναν τρόπο σταδιακής αύξησης της συμμετοχής όλων των πολιτών στην πολιτική.

Εν συνεχεία, ο καθηγητής του πανεπιστημίου Μονάχου, Benjamin Schmid (2023) εξετάζει εξονυχιστικά τις συνθήκες της πολιτικής δράσης, στη σκέψη του Μακιαβέλι. Ο Schmid ασχολείται κυρίως με τον τρόπο που κατανοεί τον χρόνο ο Μακιαβέλι αλλά και τη σημασία του, τόσο για την πολιτική του θεωρία, όσο και για τη σύγχρονη πολιτική. Υποστηρίζει ότι ο Μακιαβέλι αποφεύγει τη γραμμική αντίληψη του χρόνου που χωρίζεται μεταξύ του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος. Αντίθετα, η σκέψη του Μακιαβέλι φαίνεται να είναι απασχολημένη με την παρούσα στιγμή ως τη μόνη απτή ή δεδομένη πραγματικότητα στη ροή του χρόνου. Αυτή η κατανόηση του χρόνου επηρεάζει την πολιτική του σκέψη, με την έμφαση που δίνει στην αποφασιστικότητα αντί για δισταγμό ή συλλογισμό. Ο Schmid, θεωρώντας τη σκέψη του Μακιαβέλι πολύ επίκαιρη, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Φλωρεντίνος φιλόσοφος θα πρέπει να θεωρείται ως μια αντανάκλαση των προκλήσεων της σύγχρονης πολιτικής, παρά ως πηγή έμπνευσης για την αντιμετώπισή τους.

Ο Emmanuel Charreau (2023), στο άρθρο του: *Reading Machiavelli and La Boétie with Lefort*, υποστηρίζει πως ο Μακιαβέλι παραδίδει μαθήματα πραγματισμού, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο την ιστορία. Με άλλα λόγια, δείχνει «τι μπορούν να μάθουν οι Φλωρεντίνοι από τους Ρωμαίους αμφισβητώντας ταυτόχρονα το παρόν και το παρελθόν». Αυτή η αμφισβήτηση της ιστορίας μπορεί να αποκαλύψει μια ριζοσπαστική ιδέα. Αναλύοντας την σκέψη του Μακιαβέλι, ο Charreau αναφέρει ότι: «το ευεργετικό αποτέλεσμα της αναταραχής σε μια δημοκρατία, είναι ένα είδους πολιτικού αναβρασμού που ανατρέπει τις φιλοδοξίες του κυρίαρχου στρώματος και το κάνει να αναζητά την ασφάλειά, κάνοντας παραχωρήσεις προς το λαό». Επιπλέον, προσθέτει ότι η κοινή άποψη σχετικά με τη σταθερότητα ενός μικτού πολιτεύματος είναι ψέμα. Σύμφωνα με το λεξικό κοινωνικών επιστημών του πανεπιστημίου της Οξφόρδης, το μικτό πολίτευμα περιλαμβάνει στοιχεία από τη δημοκρατία, την μοναρχία και την ολιγαρχία. Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο Φλωρεντίνος στοχαστής διαφωνεί με την προσήλωση στην ιδέα ενός σταθερού πολιτικού καθεστώτος, διότι δεν προάγει την ελευθερία και την ισότητα. Αντιθέτως, ένα αποτελεσματικό καθεστώς οφείλει να καλωσορίζει την αλλαγή.

2.4 Επίλογος

Με το παρόν κεφάλαιο ολοκληρώνεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφορικά με τον Ιταλό φιλόσοφο. Πιο συγκεκριμένα, έγιναν γνώστες οι απόψεις του σχετικά με την δημοκρατία και την τέχνη της πολιτικής. Επιπλέον, παρατέθηκαν οι απόψεις της ελληνικής και διεθνής επιστημονικής κοινότητας, υπό μορφή ιστορικής αναδρομής, σχετικά με την μακιαβελική πολιτική φιλοσοφία. Στο επόμενο κεφάλαιο, ακολουθεί η ανάλυση της μεθοδολογίας της έρευνας, καθώς και των ερευνητικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο τέθηκε το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας, με σκοπό να καλλιεργήσει πρόσφορο έδαφος σχετικά με την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων. Στο πρώτο κεφάλαιο ορίστηκαν δύο ερευνητικά ερωτήματα:

1. Η πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι συνδέεται με την ραδιουργία και τον αυταρχισμό για την απόκτηση και διατήρηση της εξουσίας ή αντιθέτως υποστυλώνει μια δημοκρατία που αποπνέει πολιτική αρετή;
2. Οι σύγχρονοι πολιτικοί, μεταξύ των οποίων είναι και οι Έλληνες, απορρίπτουν τον Μακιαβέλι ανοιχτά ή συγκεκαλυμένα στις δηλώσεις τους, τον επιβεβαιώνουν όμως στις πράξεις τους;

Όπως αναλύθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, το πρώτο ερώτημα αποσκοπεί στον διαφωτισμό των «σκοτεινών» πλευρών της μακιαβελικής πολιτικής φιλοσοφίας. Εν συνεχεία, το δεύτερο ερώτημα αναφέρεται στον βαθμό που η μακιαβελική διδαχή χρησιμοποιείται στην σύγχρονη πολιτική σκηνή της Ελλάδας. Στο παρόν κεφάλαιο θα προσδιορισθεί η μεθοδολογία της έρευνας καθώς και τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν, για να αποδοθεί απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα.

3.2 Κριτική Ανάλυση Λόγου

3.2.1 Ορισμός του Λόγου

Η σύγχρονη εποχή απαρτίζεται από μια πληθώρα προκλήσεων, σε ένα περιβάλλον από το οποίο εκλείπει η διαφάνεια. Δεν υπάρχει καμία αρμονία ή ομοιογένεια. Αντί αυτού, επικρατούν ιδεολογικά διλήμματα και διχόνοιες (Wodak & Meyer, 2002). Για να αντιμετωπισθούν αυτές οι προκλήσεις χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα, μεταξύ αυτών και ο λόγος. Σύμφωνα με τον Sozen (1999), ο λόγος είναι μια διαδικασία μετατροπής γλωσσικών πρακτικών σε δράσεις, χρησιμοποιώντας ως εργαλεία την ιδεολογία, την ενημέρωση, τον διάλογο, την έκφραση, την ρητορική, την διαπραγμάτευση και την ισχύ. Επιπλέον, σχετίζεται με όλες τις πτυχές της ζωής, δηλαδή τους κοινωνικούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς τομείς.

Ο ορισμός του λόγου είναι πολυδιάστατος και μπορεί να γίνει σύμφωνα με πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις. Κάποιοι ερευνητές τον εντοπίζουν σε όλα τα κείμενα και τις ομιλίες, ενώ άλλοι τον περιορίζουν μόνο στις ομιλίες. Ωστόσο, ο Γάλλος φιλόσοφος και κοινωνικός θεωρητικός Michel Foucault (1972) χειρίζεται τον λόγο ως εργαλείο νομιμοποίησης και κατασκευής της εξουσίας. Υπογραμμίζει τη στενή σχέση μεταξύ εξουσίας και γνώσης, υποστηρίζοντας πως όλες οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων είναι ένας αγώνας για εξουσία. Όλα τα άτομα αντλούν πληροφορίες από μια κοινή «δεξαμενή γνώσης» όταν επικοινωνούν. Αυτή η δεξαμενή γνώσης είναι συνήθως αποδεκτή από την ευρύτερη κοινωνία και νομιμοποιείται περισσότερο, όσο περισσότεροι άνθρωποι τη χρησιμοποιούν. Με την πάροδο του χρόνου, αυτή η δεξαμενή γνώσης αλλάζει αργά καθώς οι άνθρωποι προσθέτουν σε αυτήν και την προσαρμόζουν ανάλογα την εποχή. Αυτό σημαίνει ότι τα πράγματα που η κοινωνία θεωρεί ότι είναι «ορθά» αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου.

Σύμφωνα με τον Βρετανό καθηγητή γλωσσολογίας, Norman Fairclough (1992), ο όρος λόγος αναφέρεται σε οποιαδήποτε προφορική, γραπτή ή οπτική γλώσσα. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δημιουργήσει μια σύνδεση μεταξύ της γλώσσας και της ευρύτερης κοινωνίας. Ο Fairclough πιστεύει ότι η γλώσσα είναι μια μορφή κοινωνικής πρακτικής. Αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα είναι κάτι περισσότερο από λεξιλόγιο και γραμματική, είναι ένα ζωτικό στοιχείο της ζωής των ανθρώπων και συνήθως χρησιμοποιείται από τα περισσότερα μέλη της κοινωνίας.

Συμπερασματικά, από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι ο λόγος, ως έννοια χρησιμοποιείται για να ορίσει γλωσσικά συστήματα που αποτελούνται από ορισμένους κανόνες, ορολογίες και ομιλίες. Επιπρόσθετα, περιλαμβάνει όλες τις πτυχές ενός μηνύματος. Εκτός από το περιεχόμενό, περιλαμβάνει επίσης τον πομπό-ομιλητή (ποιος αναφέρει), την αυθεντία (σε τι βασίζεται), το ακροατήριο-δέκτη (σε ποιόν απευθύνεται) και τον σκοπό του (τι θέλει να πετύχει ο εκφωνητής μέσω αυτού που λέει). Ο λόγος περιλαμβάνει ιδέες, εκφράσεις και πληροφορίες που σχηματίζονται μεταξύ ορισμένων κοινωνικών ομάδων, εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος. Επίσης, περιλαμβάνει όλα τα είδη επικοινωνίας, για παράδειγμα κείμενα, ομιλίες, εικόνες.

3.2.2 Ορισμός κριτικής ανάλυσης λόγου

Η προσπάθεια αποσαφήνισης του λόγου οδήγησε στην ανάπτυξη μεθόδων όπως η κριτική ανάλυση λόγου. Οι πιο εξέχοντες μελετητές που ασχολήθηκαν με την κριτική ανάλυση λόγου είναι ο Norman Fairclough, ο Teun A. van Dijk και ο Michel Foucault.

Ο Ολλανδός γλωσσολόγος Teun A. van Dijk (2003), περιγράφει τη παραπάνω μέθοδο ως έναν τρόπο ανάλυσης λόγου που δίνει έμφαση και μελετά θέματα όπως η εξουσία, η ηγεμονία, η ταξική διάκριση, το φύλο, η φυλή, η ιδεολογία, ο ρατσισμός, το συμφέρον, το κέρδος, η αναπαραγωγή, η παράδοση και η κοινωνική δομή ή κοινωνική τάξη. Αποτελεί ενδιαφέρον ζήτημα, το πώς τα κοινωνικά φαινόμενα όπως: σχέσεις εξουσίας, αξίες, ιδεολογίες, ταυτοποιήσεις, επαναπροσδιορίζονται ανάλογα τα άτομα και την κοινωνική τάξη μέσω γλωσσικών συστημάτων. Επιπλέον, ο Van Dijk (2003) συμπληρώνει ότι η κριτική ανάλυση λόγου θα πρέπει να διερευνήσει τις πτυχές της ανισότητας, της αδικίας και της κατάχρησης εξουσίας που προκύπτει από τον ίδιο τον λόγο. Εστιάζει στον εντοπισμό ιδεολογίας και κοινωνικών προτύπων, αναλύοντας τα κείμενα σημασιολογικά και εξηγώντας τις υπονοούμενες έννοιες.

Η κριτική ανάλυση λόγου αποκαλύπτει τα ιδεολογικά στοιχεία που ενσωματώνονται σε επιλεγμένες γλωσσικές φόρμες και που μπορεί να μην αναγνωρίζονται εύκολα. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή των κοινωνικών κανόνων, βοηθώντας την κυβέρνηση να ασκεί έλεγχο στους πολίτες (Doruk, 2013).

Ο Γάλλος φιλόσοφος Michel Foucault (1972) όρισε τη σχέση μεταξύ γνώσης και δύναμης. Η μέθοδος του, μελετά τον λόγο και τον κοινωνικό έλεγχο, στοχεύοντας να αποκαλύψει πώς αυτοί που έχουν εξουσία ελέγχουν τους ανθρώπους μέσω της λόγου. Ο Foucault δεν πίστευε ότι υπήρχε μόνο μία μορφή εξουσίας. Αντίθετα, αναγνώρισε πολλούς διαφορετικούς τύπους, για παράδειγμα η εξουσία που προκύπτει από την θρησκεία, από την κυβέρνηση, ή η κληρονομική εξουσία όπως είναι αυτή των βασιλιάδων.

Ο Βρετανός καθηγητής γλωσσολογίας Norman Fairclough (1992), υποστηρίζει ότι η κριτική ανάλυση λόγου είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιείται για την ανάλυση του ρόλου που διαδραματίζει ο λόγος στην κατασκευή της γνώσης, της ιδεολογίας και της εξουσίας. Εστίασε στην κοινωνική δραστηριότητα που αποκαλύπτει ο λόγος και τον ανέλυσε στο πλαίσιο της ιδεολογίας και της εξουσίας. Σύμφωνα με τον Fairclough, η εξουσία στη γλώσσα ασκείται με δύο τρόπους: «ισχύς στον λόγο» και «δύναμη πίσω από τον λόγο». Η «ισχύς στον λόγο» αναφέρεται σε σχέσεις εξουσίας που θεσπίζονται ή εκτελούνται σε συζητήσεις. Η «δύναμη

πίσω από τον λόγο» υποδεικνύει το κοινωνικό και ιδεολογικό υπόβαθρο που διαμορφώνει και επηρεάζει τους λόγους.

Συμπερασματικά, υπάρχουν εξέχουσες προσωπικότητες που έχουν ασχοληθεί με την κριτική ανάλυση λόγου, όπως είναι ο Norman Fairclough, ο Teun A. van Dijk και ο Michel Foucault. Οι θεωρίες τους έχουν αρκετά κοινά στοιχεία, όπως αναλύθηκε νωρίτερα. Ωστόσο η κριτική ανάλυση λόγου του Van Dijk επιτρέπει την συστηματική ανάλυση λόγου που εμπεριέχεται στην ειδησεογραφία, διότι αναλύει τα κείμενα σημασιολογικά και εμβαθύνει στις υπονοούμενες έννοιες. Για αυτό το λόγο προτιμάται η μέθοδος του για την παρούσα εργασία.

3.3 Κριτική Ανάλυση Πολιτικού Λόγου

Ο γλωσσολόγος Teun A. van Dijk, έχει ασχοληθεί ενδελεχώς με την κριτική ανάλυση πολιτικού λόγου. Οι θεωρίες του, οι οποίες αποτελούν την βάση της ερευνητικής μεθόδου της παρούσας μελέτης, στηρίζονται στην ιδεολογία.

Πιο συγκεκριμένα, περιγράφει τον πολιτικό λόγο ως κατ' εξοχήν ιδεολογικό. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι ιδεολογίες είναι αυτές που διαμορφώνουν την κοινωνική απεικόνιση των ομάδων. Αυτές οι ιδεολογίες αποτελούν έναν τύπο κοινωνικής γνώσης που μοιράζονται οι κοινωνικές ομάδες. Με άλλα λόγια, ο Van Dijk θεωρεί πως η ιδεολογία ταυτίζεται με τον λόγο. Η άποψη του αυτή, έγκειται στα θεμέλια δημιουργίας της ιδεολογίας, τα οποία εντοπίζονται μέσα σε μια κοινωνική ομάδα και μεταφέρεται μέσω του λόγου, μεταξύ των μελών της ομάδας. Συνεπώς, η ιδεολογία αποτελεί ένα από τα πολλά συστατικά στοιχεία της ομάδας. (Van Dijk, 2001)

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμη η αποσαφήνιση του όρου «ιδεολογία», υπό το κοινωνικό θεωρητικό πρίσμα του Ολλανδού γλωσσολόγου. Σύμφωνα με τον Van Dijk (2001), η ιδεολογία αντανakλά τις πεποιθήσεις για τη ζωή, τις συμπεριφορές στις εκάστοτε καταστάσεις, τον λόγο που συνοδεύει τις αποφάσεις μας. Για παράδειγμα, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για το πως κρίνονται ζητήματα όπως η κακοποίηση των ζώων ή η έκτρωση. Αυτό που καθιστά διαφορετικό τον τρόπο αξιολόγησης των περιστάσεων είναι οι ιδεολογίες που διακατέχουν τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες. Έτσι, ο Van Dijk ορίζει τις ιδεολογίες ως τον ακρογωνιαίο λίθο των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Με αυτό τον τρόπο λειτουργεί και ο πολιτικός λόγος, έτσι ώστε να μεταβιβασθεί αποτελεσματικά το εκάστοτε μήνυμα. Γίνεται επιστράτευση των κατάλληλων λέξεων, με σκοπό την δημιουργία μιας ιδεολογίας, η οποία είναι προσιτή και αρεστή στον λαό. Όπως

αναφέρει και ο Βρετανός γλωσσολόγος και αναλυτής λόγου, Paul Chilton (2004), είναι συνήθως εφικτό να προσδιοριστούν οι συνδυασμοί ιδεολογίας που χρησιμοποιούνται σε πολιτικά κείμενα, καθώς οι λέξεις αποτελούν τα πιο μοιραία όπλα των πολιτικών. Έτσι, η πολιτική πραγματεύεται με τα ζητήματα της γλώσσας και πιο συγκεκριμένα την προτίμηση της κατάλληλης λέξης.

Οι κύριες ανησυχίες της ανάλυσης πολιτικού λόγου είναι: πώς οι πολιτικοί χρησιμοποιούν τα γλωσσικά μέσα αποτελεσματικά, για να διαιωνίσουν την ιδεολογία τους. Επομένως, η ανάλυση πολιτικού λόγου ασχολείται κυρίως με την αξιοπιστία των πολιτικών, αναφορικά με τις ιδεολογίες τους. Δηλαδή, μέσα από την χρήση επικοινωνιακών και γλωσσικών θεωριών, γίνεται προσπάθεια αποκάλυψης των προθέσεων των πολιτικών. Κύριο εργαλείο σε αυτή τη προσπάθεια, αποτελεί η ανάλυση των ομιλιών τους, καθώς και ο εντοπισμός της επιρροής που έχουν στους ανθρώπους. (Lande, 2010)

Ως προς την ανάλυση του πολιτικού λόγου, ο Van Dijk (2004) υποδεικνύει ότι η ανάλυση δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στα γλωσσικά χαρακτηριστικά, αντιθέτως είναι χρήσιμο να εξετάζεται το περιεχόμενο συνολικά και σε συνάρτηση με τη γλώσσα. Δηλαδή, να εντοπίζεται το όχημα στο οποίο μεταφέρεται η πληροφορία, το οποίο είναι η εικόνα, το ύφος, η χροιά ακόμα και ο ρουχισμός του ομιλητή. Έτσι, κάθε λέξη που περιλαμβάνεται στο κείμενο πρέπει να γίνεται κατανοητή σύμφωνα με την κοινωνική και ιστορική κατάσταση στην οποία παράγεται.

3.4 Μοντέλο κριτικής ανάλυσης λόγου του Teun A. van Dijk

Ο Teun A. van Dijk θεωρεί πως η κειμενική ανάλυση έχει διττή φύση, η οποία έγκειται στη σύνταξη και το νόημα. Από τη μια πλευρά, μελετά τη γραμματική που χρησιμοποιείται σε μια είδηση, κάνοντας συντακτική ανάλυση. Από την άλλη πλευρά, εμβαθύνει στο νόημα κάθε λέξης και πρότασης που απαρτίζει ένα κείμενο. Συνεπώς, γίνεται φανερό πως το μοντέλο κριτικής ανάλυσης λόγου του Ολλανδού γλωσσολόγου χωρίζεται σε δύο τμήματα, στην μελέτη της μακροδομής και της μικροδομής αντίστοιχα.

Το πρώτο τμήμα, η μακροδομή, αφορά το νόημα της είδησης, το οποίο αντικατοπτρίζει το θέμα της και σχετίζεται με την παραγωγή νέων ειδήσεων. Πιο συγκεκριμένα στο κομμάτι της μακροδομής εντάσσονται οι επικεφαλίδες, οι πηγές, τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά την παραγωγή της είδησης, οι φωτογραφίες ακόμα και ο ρουχισμός του ομιλητή. Με άλλα λόγια, αποτελεί το φόντο της είδησης ή το όχημα με το οποίο μεταφέρεται η πληροφορία.

Αναφέρεται στην άυλη επικοινωνία που κρύβεται μέσα στις εικόνες, τα χρώματα και τις γραμματοσειρές. Γενικότερα, εδώ εντάσσονται όλα όσα δίνουν τις πρώτες εντυπώσεις και πληροφορίες στον αναγνώστη, πριν μεταφερθεί στο περιεχόμενο της είδησης (Van Dijk, 1988).

Η μικροδομή απαρτίζει το δεύτερο τμήμα κριτικής ανάλυσης λόγου, η οποία περιλαμβάνει συντακτική ανάλυση, ρητορική ανάλυση, μελέτη της συνοχής και επιλογή των κατάλληλων λέξεων. Η συντακτική ανάλυση γίνεται με βάση την ενεργή ή παθητική φωνή, καθώς και το πόσο σύνθετη ή απλή είναι συνολικά η πρόταση. Σχετικά με την συνοχή, ο στόχος είναι η κατανόηση της νοηματικής σύνδεσης των προτάσεων. Τέλος, οι λέξεις που επιλέγονται, μελετώνται ως προς την ιδεολογία που αντικατοπτρίζουν. Έτσι, η μικροδομή εστιάζει στο περιεχόμενο της είδησης, στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα σχήματα του λόγου, στην έμφαση που δίνεται σε κάποια κομμάτια ή στην αποσιώπηση κάποιων άλλων. Ακόμα και οι φορές που χρησιμοποιήθηκε κάθε λέξη έχει έναν σκοπό. (Van Dijk, 1988).

Ανακεφαλαιώνοντας, Ο Teun Van Dijk (1994) υποστηρίζει ότι η ιδεολογία, η οποία είναι αναγκαιότητα για την εφαρμογή και διατήρηση της εξουσίας στην κοινωνία, κερδίζεται και αναπαράγεται μέσω του λόγου. Επομένως, η εξουσία εφαρμόζεται και νομιμοποιείται είτε άμεσα είτε έμμεσα, μέσω διαφόρων τύπων λόγου ή περιεχομένου. Για τον εντοπισμό της πολιτικής ιδεολογίας στην ειδησιογραφία, χρησιμοποιεί την κριτική ανάλυση λόγου. Το μοντέλο που προτείνει χωρίζεται στην μακροδομή και μικροδομή. Οι επικεφαλίδες, ο ρουχισμός του ομιλητή, οι φωτογραφίες και γενικότερα το πλαίσιο της είδησης εμπεριέχονται στην μακροδομή. Εν αντιθέσει, η σύνταξη, ο τρόπος που ανοίγει και κλείνει μια ομιλία, η συνοχή των προτάσεων και η ρητορική ανάλυση ανήκουν στην μικροδομή.

Συμπερασματικά, στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιείται μια ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Αυτή η μεθοδολογία στοχεύει στην ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κάποιων κοινωνικών συμπεριφορών, ομάδων και καταστάσεων. Για την επίτευξη αυτών, ως ερευνητικό εργαλείο αξιοποιείται η κριτικής ανάλυσης λόγου με εφαρμογή στον πολιτικό λόγο. Στο επόμενο κεφάλαιο, ακολουθεί η ανάλυση δύο πολιτικών άρθρων, εφαρμόζοντας τις τεχνικές ανάλυσης της μακροδομής και μικροδομής αντίστοιχα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα χρησιμοποιηθούν τα ερευνητικά εργαλεία της κριτικής ανάλυσης λόγου, με σκοπό την ανάλυση ορισμένων άρθρων των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που αφορούν πολιτικές ομιλίες. Πιο συγκεκριμένα, αυτές οι πολιτικές ομιλίες εντάσσονται στον προεκλογικό αγώνα πολιτικών, οι οποίοι συμμετείχαν στις βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου του 2023. Με αυτόν τον τρόπο, θα δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης, τα οποία έχουν προσδιορισθεί στο πρώτο κεφάλαιο.

4.2 Κριτική ανάλυση πολιτικού λόγου

Για λόγους έρευνας και μελέτης χρησιμοποιήθηκαν δύο άρθρα σχετικά με τις ομιλίες του κυρίου Αλέξη Τσίπρα και Νίκου Ανδρουλάκη. Ο κύριος Αλέξης Τσίπρας είναι ο πρώην πρόεδρος του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς- Προοδευτικής Συμμαχίας (ΣΥΡΙΖΑ). Ο κύριος Νίκος Ανδρουλάκης είναι ο πρόεδρος του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ). Η πρώτη ομιλία που θα αναλυθεί διαδραματίστηκε στο Ηράκλειο Κρήτης, στις 20/06/23, ενώ η δεύτερη αποτελεί συνέντευξη που μεταδόθηκε μέσω του τηλεοπτικού καναλιού ALPHA, επίσης στις 20/06/23. Τόσο η ομιλία, όσο και η συνέντευξη αποτελούν μέρος της προεκλογικής εκστρατείας των δύο πολιτικών για τις ελληνικές βουλευτικές εκλογές που διεξάχθηκαν στις 25 Ιουνίου 2023. Ειδικότερα, σκοπό της ανάλυσης που ακολουθεί, αποτελεί η εφαρμογή της θεωρίας της κριτικής ανάλυσης λόγου στην πολιτική, προκειμένου να διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Αρχικά τα δύο άρθρα θα εξετασθούν σε επίπεδο μακροδομής και στην συνέχεια σε επίπεδο μικροδομής. Η επιλογή της ομιλίας και της συνέντευξης έγινε για να παρουσιασθούν δύο διαφορετικοί τρόποι μετάδοσης της πληροφορίας στο κοινό. Παρακάτω, ακολουθεί μια ταυτόχρονη ανάλυση των δύο άρθρων, με σκοπό να γίνει παράλληλα και μια σύγκριση αυτών. Η διεξαγωγή της ομιλίας και της συνέντευξης χρονολογείται την ίδια μέρα, γεγονός που προάγει την αμερόληπτη σύγκριση τους.

4.3 Μακροδομή

Όπως προσδιορίστηκε στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, η μακροδομή αποτελεί το άυλο τμήμα της πληροφορίας, στο οποίο εμπεριέχονται οι επικεφαλίδες, οι φωτογραφίες, οι πηγές και το θέμα της είδησης (Dijk, 1988). Όλες αυτές οι πληροφορίες δημιουργούν τις πρώτες εντυπώσεις στον αναγνώστη, καθώς καλλιεργούν μια έμμεση μορφή επικοινωνίας. Με άλλα λόγια, η μακροδομή προετοιμάζει τον αναγνώστη, προσφέροντας του το όχημα, με το οποίο θα μεταφερθεί η είδηση-πληροφορία. Για αυτό τον λόγο, ακολουθεί ανάλυση του κάθε στοιχείου ξεχωριστά.

4.3.1 Επικεφαλίδες

Οι επικεφαλίδες επηρεάζουν τον αναγνώστη, διότι είναι εκείνες που του υποδεικνύουν ποιο είναι το σημαντικότερο τμήμα της πληροφορίας που πρόκειται να λάβει. (Dijk, 2001) Στη συνέχεια φαίνονται οι επικεφαλίδες των άρθρων της συνέντευξης του κυρίου Ανδρουλάκη και της ομιλίας του κυρίου Τσίπρα αντίστοιχα.

1. Εκλογές 2023- Ανδρουλάκης: «Ωραίοι είναι οι "φόβοι", αλλά δεν υπάρχει πια δράκος»
2. Αλέξης Τσίπρας: Σχέδιο της ΝΔ μια παράλυτη αντιπολίτευση, από μικρούς εμφυλίου

Ο πρώτος τίτλος φαίνεται να έχει μια σαφή πληροφορία, σχετικά με το περιεχόμενο που πραγματεύεται, δηλαδή τις εκλογές του 2023 και τον ομιλητή, τον κύριο Ανδρουλάκη. Εν αντιθέσει με την έναρξη του τίτλου, η πρόταση που ακολουθεί χαρακτηρίζεται γενική και απροσδιόριστη. Αναλυτικότερα, η λέξη φόβος παραπέμπει σε αρνητικά συναισθήματα, προσδίδοντας με αυτόν τον τρόπο μια τραγικότητα στον τίτλο. Ωστόσο δεν γίνεται ξεκάθαρος ο λόγος ύπαρξης φόβου. Επιπρόσθετα, χρησιμοποιείται το σχήμα λόγου της παρομοίωσης, αφού η αιτία του φόβου παρομοιάζεται με έναν «δράκο». Αυτή η παρομοίωση παραπέμπει σε αστικούς θρύλους, προσφέροντας έτσι στον τίτλο λιτότητα, λαϊκότητα και απλότητα προς το ευρύ κοινό.

Ο υπότιτλος που ακολουθεί είναι ο εξής: «Ψηφίστε ΠΑΣΟΚ την Κυριακή για να υπάρχει ισχυρή αντιπολίτευση αύριο και ισχυρή επιλογή κυβέρνησης τα επόμενα χρόνια». Σε αυτόν τον υπότιτλο παρουσιάζεται το συνειδητοποιημένο πνεύμα του κυρίου Ανδρουλάκη. Ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ ορίζει ως στόχο του κόμματος του στις φετινές εκλογές την ένταξη του στην αντιπολίτευση. Χρησιμοποιώντας την λέξη «ισχυρή» αντιπολίτευση, τονίζει την δύναμη του ΠΑΣΟΚ και προετοιμάζει το ακροατήριο για τους λόγους που το κάνει ισχυρό. Επιπλέον,

χρησιμοποιεί την επανάληψη στο λόγο του, αναφέροντας ξανά την λέξη «ισχυρή», προσδιορίζοντας την κυβέρνηση. Έτσι, κάνει ξεκάθαρη την ανοδική πορεία που οραματίζεται για το ΠΑΣΟΚ τα επόμενα χρόνια.

Από την άλλη πλευρά, ο δεύτερος τίτλος εστιάζει περισσότερο στην πολιτική ενός αντίπαλου κόμματος. Σύμφωνα με τον κύριο Τσίπρα, οι στόχοι της Νέας Δημοκρατίας παραπέμπουν στον κατακερματισμό της αντιπολίτευσης μέσω ενδοκομματικών συγκρούσεων. Εδώ, οι λέξεις που φανερώνουν το νόημα του τίτλου είναι η «παράλυτη» αντιπολίτευση, καθώς και οι «εμφύλιοι». Η πρώτη λέξη παραπέμπει σε κάποια τραγική κατάσταση, όπως είναι ένα ατύχημα. Η λέξη «εμφύλιος» υπενθυμίζει έμμεσα την δυστυχία που καταγράφεται στην ελληνική ιστορία, την χρονική περίοδο του ελληνικού εμφυλίου (1946-1949). Επιπλέον, μετά τον συγκεκριμένο τίτλο, ακολουθεί ο εξής υπότιτλος: «Συνήγορος του Μητσοτάκη το ΠΑΣΟΚ του Ανδρουλάκη». Συνεπώς, τόσο από τον τίτλο, όσο και από τον υπότιτλο διακρίνεται η προσπάθεια δημιουργίας αρνητικής εικόνας ως προς τους πολιτικούς αντιπάλους του ΣΥΡΙΖΑ. Δηλαδή τον κύριο Μητσοτάκη, πρόεδρο της Νέας Δημοκρατίας και τον κύριο Ανδρουλάκη, πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ. Για να επιτευχθεί αυτό, χρησιμοποιείται η επίκληση στο συναίσθημα μέσω των λέξεων που εντοπίστηκαν παραπάνω.

Τέλος, οι δύο επικεφαλίδες απεικονίζονται με μεγάλη γραμματοσειρά, έντονη γραφή και κεφαλαία γράμματα. Στοιχεία τα οποία κεντρίζουν την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη, μεταβιβάζοντας έτσι την γενική εικόνα σχετικά με την είδηση που ακολουθεί.

4.3.2 Φωτογραφίες

Οι φωτογραφίες ανήκουν επίσης στην μακροδομή, πλαισιώνοντας θεματικά μια είδηση. Στη συνέχεια ακολουθεί ο σχολιασμός των φωτογραφιών που εμπεριέχονται στα δύο άρθρα. Αρχικά, το πρώτο άρθρο που περιγράφει τη συνέντευξη του κυρίου Ανδρουλάκη κοσμείται με μία μόνο φωτογραφία. Αντίθετα, το άρθρο που αναφέρεται στην ομιλία του κυρίου Αλέξη Τσίπρα στο Ηράκλειο, συνοδεύεται από τις τρεις φωτογραφίες. Όλες οι φωτογραφίες βρίσκονται στο παράρτημα Α, στο τέλος της παρούσας μελέτης.

Η φωτογραφία που έχει επιλεγεί στο άρθρο σχετικά με την συνέντευξη του κυρίου Ανδρουλάκη, δεν απεικονίζει την συνέντευξη, αντίθετα αποθανάτιστηκε κατά την διάρκεια μίας ομιλίας του. Αυτό συμπεραίνεται από την παρουσία του κυρίου Ανδρουλάκη πάνω σε μια σκηνή να μιλάει στο ακροατήριο του, το οποίο κυματίζει τις σημαίες του ΠΑΣΟΚ. Το δεξί του χέρι είναι σηκωμένο, σχηματίζοντας μια γροθιά, κίνηση που σηματοδοτεί τον δυναμισμό και

την ετοιμότητα για μάχη. Το χρώμα που επικρατεί στην φωτογραφία είναι το πράσινο, τόσο στο φόντο της σκηνής, όσο και στο βήμα από το οποίο εκφωνεί την ομιλία του. Αυτό το πράσινο χρώμα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το ΠΑΣΟΚ. Τα ρούχα του Νίκου Ανδρουλάκη αποτελούνται από ένα λευκό πουκάμισο, μια μαύρη γραβάτα και ένα μαύρο κουστούμι. Η επιλογή της γραβάτας και του κουστουμιού εκπέμπουν σοβαρότητα, αυστηρότητα και στροφή στην παράδοση. Τέλος, υπάρχουν τέσσερεις σημαίες του ΠΑΣΟΚ, χωρίς ωστόσο να προβάλλεται το κοινό, συνεπώς υπονοείται η παρουσία του, χωρίς να φαίνεται.

Στο άρθρο σχετικά με την ομιλία του κυρίου Τσίπρα υπάρχουν τρεις φωτογραφίες. Η επιλογή της πρώτης φωτογραφίας, φανερώνει έναν άνθρωπο με πυγμή και αποφασιστικότητα, καθώς φαίνεται να κοιτάζει ευθεία μπροστά και να σηκώνει με ένταση το δεξί του χέρι. Το βλέμμα του και η έκφραση του προσώπου του, υποδεικνύουν μια σοβαρότητα. Το πλαίσιο της φωτογραφία έχει υποστεί μια επεξεργασία ως προς το χρώμα, πιο συγκεκριμένα γύρω από τον Αλέξη Τσίπρα επικρατεί το μαύρο χρώμα ή αλλιώς το σκοτάδι. Έτσι, ο ίδιος δημιουργεί έντονη αντίθεση με το λευκό πουκάμισο το οποίο φοράει. Με την μεταφορική έννοια, αυτό θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως το φως που αντιστοιχεί σε κάτι ελπιδοφόρο, σε αντίθεση με το σκοτάδι δηλαδή την απογοήτευση, την δυσπιστία και την θλίψη που επικρατεί.

Στις δύο επόμενες φωτογραφίες παρουσιάζεται η αλληλεπίδραση του κυρίου Τσίπρα με το ακροατήριο του. Φαίνεται να έχει μια καλή σχέση μαζί τους, η οποία αποπνέει οικειότητα και αμεσότητα. Αυτή η καλή σχέση που έχει με τους πολίτες που παρευρίσκονται, φαίνεται από τον τρόπο που τους δίνει το χέρι του και τους χαμογελάει. Πράξεις που τον κάνουν επίσης να φαίνεται ιδιαίτερα επικοινωνιακός. Η σκηνή στην οποία βρίσκεται είναι βαμμένη με κόκκινο χρώμα, το οποίο συνδέεται με το χρώμα του κόμματος του. Γύρω του περιβάλλεται από κόσμο που ανεμίζει τις σημαίες του ΣΥΡΙΖΑ, σε λευκό και κόκκινο χρώμα. Ο κόσμος φαίνεται να τον περιβάλει με θαυμασμό, καθώς τον φωτογραφίζουν, προσπαθούν να αγγίξουν το χέρι του και υψώνουν την σημαία του κόμματος του.

Τέλος, στο ρουχισμό του κυρίου Τσίπρα παρατηρούμε ένα λευκό πουκάμισο, χωρίς γραβάτα ή κουστούμι. Το πρώτο κουμπί από το πουκάμισο του είναι ανοιχτό και τα μανίκια του είναι σηκωμένα. Το παντελόνι του είναι υφασμάτινο, χρώματος μπλε. Ο χρωματικός συνδυασμός που έχει επιλέξει, παραπέμπει στα χρώματα της ελληνικής σημαίας ή της Ελλάδας σε ευρύτερο πλαίσιο. Το γεγονός ότι δεν φοράει γραβάτα ή σακάκι καθώς και το ότι έχει σηκωμένα μανίκια και ανοιχτό το πρώτο κουμπί αντικατοπτρίζουν μια νεωτερικότητα. Δηλαδή, έναν νέο άνθρωπο γεμάτο με ιδέες και όρεξη, ο οποίος έχει σηκώσει τα μανίκια διότι είναι έτοιμος να «παλέψει» για την χώρα του.

4.3.3 Πηγές

Οι πηγές εντάσσονται επίσης στην ανάλυση της μακροδομής των άρθρων. Η προέλευση μιας πληροφορίας δημιουργεί τις πρώτες εντυπώσεις σχετικά με την ποιότητα και την εγγύτητα της. Τα δύο άρθρα που αναλύονται στο παρόν κεφάλαιο προέρχονται από το *LIFO*. Η επιλογή κοινής πηγής είναι σκόπιμη διότι προάγει την αμερόληπτη σύγκριση τους. Το *LIFO* είναι ένα εβδομαδιαίο περιοδικό που κυκλοφορεί σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή. Όπως ορίζει και στην ιστοσελίδα του, ασχολείται με την έκτακτη επικαιρότητα, τις ειδήσεις, την κουλτούρα, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Ο εκδότης του είναι ο Ευστάθιος Τσαγκαρουσιάνος, ο οποίος, όπως αναγράφει στο βιογραφικό του, έχει προϋπηρεσία στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, μια εφημερίδα που κυκλοφόρησε από το 1975 έως το 2014. Ενδιαφέρον αποτελεί άρθρο σχετικά με την ιστορία αυτής της εφημερίδας που εκδόθηκε στην *LIFO*, από τον κύριο Φώντα Τρούσα (2024), όπου κατατάσσει την *Ελευθεροτυπία* στο πολιτικό φάσμα της αριστεράς. Συνεπώς, είναι λογικό να εντοπίσουμε μια πιο ευνοϊκή μετάδοση της πληροφορίας ως προς τον κύριο Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος ανήκει στο πολιτικό φάσμα της αριστεράς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαφορά στον αριθμό των φωτογραφιών.

4.4 Μικροδομή

Η σύνταξη, η συνοχή, η φρασεολογία και η ρητορική ανάλυση ανήκουν στην μικροδομή. Ο βαθμός απλοϊκότητας μιας πρότασης, η ενεργητική ή παθητική φωνή, η κατάλληλη επιλογή των λέξεων, ο τρόπος που διαδέχεται η μία πρόταση την επόμενη, δηλώσεις μαρτύρων και πολιτικών κόμματος, καθώς και αριθμητικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται ως πειστήρια είναι χρήσιμο να εξετασθούν. (Dijk, 1988)

Σε αυτό το σημείο, θα αναλυθούν κάποια ενδεικτικά αποσπάσματα από την ομιλία του Αλέξη Τσίπρα στο Ηράκλειο και από την συνέντευξη του κυρίου Ανδρουλάκη στον ALPHA. Αναλυτικότερα, θα εξετασθεί η συνοχή, η επιλογή λέξεων και η σύνταξη καίριων σημείων από την ομιλία και την συνέντευξη των δύο πολιτικών.

4.4.1 Συνοχή

Η συνοχή σχετίζεται με την οργάνωση και την δομή ενός κειμένου. Επιτυγχάνεται μέσω ειδικών γραμματικών τύπων ή λεξιλογικών συνδέσμων, οι οποίοι μπορεί να δηλώσουν αναφορά, αντίθεση, επεξήγηση, αποτέλεσμα, έμφαση και συμπέρασμα μεταξύ στοιχείων της ίδιας πρότασης είτε μεταξύ διαφορετικών προτάσεων. (Halliday & Hassan 1976). Στα αποσπάσματα που ακολουθούν στην συνέχεια, μαζί με την επιλογή λέξεων εξετάζονται οι μηχανισμοί συνοχής που έχει επιλέξει ο εκάστοτε ομιλητής για να μεταδώσει τις ιδέες, τα επιχειρήματα του και να κάνει την σκέψη του πιο κατανοητή.

4.4.2 Επιλογή Λέξεων: Η ομιλία του κ. Αλέξη Τσίπρα

Η επιλογή των λέξεων σε ένα κείμενο σχετίζεται άμεσα με την διαμόρφωση της είδησης και καλλιεργεί το κύριο πλαίσιο όπου ο αναγνώστης ή ακροατής θα εκλάβει την πληροφορία. Αυτό συμβαίνει διότι οι λεξιλογικές προτιμήσεις είναι εκείνες που φανερώνουν τις ιδεολογικές παρεμβάσεις. Ο Van Dijk (1995) αναφέρει πως μπορούν να χρησιμοποιηθούν δύο διαφορετικές λέξεις για να περιγράψουν το ίδιο άτομο, για παράδειγμα «τρομοκράτης» ή «μαχητής της ελευθερίας». Έτσι, δύο διαφορετικές εφημερίδες μπορούν να χρησιμοποιήσουν την εκάστοτε λέξη, που εξυπηρετεί την ιδεολογία τους.

Παρακάτω ακολουθεί ο σχολιασμός αποσπασμάτων από την ομιλία του κύριου Τσίπρα στο Ηράκλειο Κρήτης. Το πρώτο απόσπασμα είναι το ακόλουθο:

Γιατί ο κύριος Μητσοτάκης δεν επιθυμεί να είναι απλά εκ νέου πρωθυπουργός αλλά να είναι ηγεμόνας. Τον διαβόητο Ηγεμόνα του Μακιαβέλι έχει ως οδηγό. Που συμβουλεύει πρώτα και κύρια ένα πράγμα τους επίδοξους ηγεμόνες: Διαίρει και βασίλευε. Σε αυτές τις τρεις λέξεις συνοψίζεται η στρατηγική της ΝΔ σήμερα. (Τσίπρας, 2023)

Σε αυτό το σημείο ο κύριος Τσίπρας προσφωνεί ξεκάθαρα τον κύριο Μητσοτάκη ως ηγεμόνα. Σύμφωνα με το λεξικό της νέας ελληνικής, ηγεμόνας ονομάζεται αυτός που κατέχει ηγετικό ρόλο σε απολυταρχικά καθεστώτα. Η επιλογή αυτής της λέξης, τον 21ο αιώνα παραπέμπει σε αρνητικά συναισθήματα, αντίθετα από το δημοκρατικό πνεύμα. Με αυτόν τον τρόπο συνδέει και την επόμενη του πρόταση, κάνοντας αναφορά στον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι. Έτσι, χρησιμοποιώντας το όνομα ενός παρεξηγημένου, όπως αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, πολιτικού φιλοσόφου, προσπαθεί να δαιμονοποιήσει τις προθέσεις του κύριου Μητσοτάκη. Πιο συγκεκριμένα, τονίζει στο ακροατήριο του τη στρατηγική της ΝΔ: Διαίρει και βασίλευε,

την οποία όπως αναφέρει ο κύριος Τσίπρας, υπαγορεύει ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι. Ωστόσο, δεν αναφέρεται σε κανένα σημείο του *Ηγεμόνα* αυτή η στρατηγική συμβουλή. Επιπλέον, σύμφωνα με το λεξικό των παροιμιών της Οξφόρδης (2009), το γνωμικό «διαίρει και βασίλευε» χρονολογείται τουλάχιστον από τον δέκατο έκτο αιώνα, χωρίς ωστόσο να έχει προσδιορισθεί ο σαφής δημιουργός του. Με την χρήση αυτού του γνωμικού, σε συνάρτηση με την στρατηγική της ΝΔ, ο κύριος Τσίπρας παρουσιάζει την ΝΔ σαν ένα αντιδημοκρατικό, ίσως τυραννικό καθεστώς που δεν στοχεύει στο όφελος του λαού του.

Η συνοχή του παραπάνω αποσπάσματος επιτυγχάνεται με την επανάληψη σημαντικών λέξεων και με διαρθρωτικές λέξεις. Η επανάληψη χρησιμοποιείται στην λέξη «ηγεμόνας» για να συνδέσει τον χαρακτηρισμό που προσδίδει στον κύριο Μητσοτάκη με τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι. Οι διαρθρωτικές λέξεις που χρησιμοποιούνται είναι το «γιατί», που δηλώνει αιτιολόγηση, το «δεν» που σηματοδοτεί αντίθεση και τέλος το «πρώτα και κύρια» που αναφέρεται στην χρονική σχέση. Επιπλέον, χρησιμοποιείται η αναφορική αντωνυμία «που», η οποία αναφέρεται στον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι.

Εν συνεχεία η επόμενη πρόταση προς σχολιασμό είναι η εξής: «Δεν δίστασε να ρίξει στην προεκλογική αντιπαράθεση ακόμη και το ευαίσθητο θέμα της Θράκης και να εργαλειοποιήσει την ΕΥΠ» (Τσίπρας, 2023)

Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε την εισαγωγή στον λόγο του κυρίου Τσίπρα, ευαίσθητων θεμάτων όπως είναι αυτό της Θράκης. Αναφέρεται δηλαδή σε μια αντιπαράθεση μεταξύ ΣΥΡΙΖΑ-ΝΔ σχετικά με τις μειονότητες της Θράκης. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για την εισαγωγή δύο υποψηφίων στο ψηφοδέλτιο του ΣΥΡΙΖΑ, οι οποίοι ανήκουν στην μειονότητα. Ωστόσο, οι δύο υποψήφιοι δεν διευκρινίζουν αν εκπροσωπούν την μουσουλμανική ή τουρκική μειονότητα, όπως αναφέρει ο κύριος Μητσοτάκης σε συνέντευξη του στο ΣΚΑΙ στις 11 Ιουνίου 2023. Συνεπώς, ο κύριος Τσίπρας ως απάντηση του αναφέρει κάτι γενικό και απροσδιόριστο σχετικά με την Θράκη.

Οι λέξεις «ευαίσθητο» και «Θράκη», παραπέμπουν σε εθνικά θέματα που προκαλούν έντονη συναισθηματική φόρτιση. Επιπλέον, η λέξη «εργαλειοποίηση» της ΕΥΠ (Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών), υπονοεί μια δολοπλοκία. Η εργαλειοποίησι, ορίζεται ως η συμφεροντολογική αντιμετώπιση μιας κατάστασης, στο λεξικό της νέας ελληνικής, Επιπρόσθετα, η ΕΥΠ είναι η κύρια υπηρεσία συγκέντρωσης, επεξεργασίας και διανομής πληροφοριών, στα αρμόδια στελέχη της Ελληνικής Κυβέρνησης, όπως αναφέρει στην επίσημη ιστοσελίδα της. Συνεπώς, η εργαλειοποίησι μιας κρατικής υπηρεσίας που επεξεργάζεται πληροφορίες, παραπέμπει σε

πιο βαριές κατηγορίες, η οποίες δεν αναφέρονται ξεκάθαρα αλλά υπονοούνται. Τέλος, αναφορικά με την συνοχή, παρατηρούμε την διαρθρωτική λέξη «δεν», που δηλώνει αντίθεση-εναντίωση.

Τελευταίο απόσπασμα της πρώτης ομιλίας αποτελεί το κάτωθι:

Αλλά, την κατάληξη αυτής της σκοτεινής ιστορίας την είδατε. Στην αγχώνη που έστησαν για τον ΣΥΡΙΖΑ, κρεμάστηκε τελικά με απόφαση του κυρίου Μητσοτάκη ο δικός του υποψήφιος στη Ροδόπη. Και μαζί κρεμάστηκε και η δική του δήθεν σοβαρότητα, δήθεν εθνική ευθύνη, δήθεν ευρωπαϊκή ταυτότητα. Υπάρχει Νέμεσις μερικές φορές στην πολιτική. (Τσίπρας, 2023)

Σε αυτό το απόσπασμα υπάρχει μια πληθώρα αρνητικών λέξεων, ξεκινώντας με την κατάληξη της «σκοτεινής ιστορίας». Εδώ ο κύριος Τσίπρας υπονοεί πως υπάρχουν πράγματα που έμειναν στο σκοτάδι, δημιουργεί αισθήματα αμφιβολίας και ερωτηματικών σχετικά με τους λόγους που είναι σκοτεινή αυτή η ιστορία. Αμέσως μετά, δίνει την δική του απάντηση, ως προς την κατάληξη της «σκοτεινής ιστορίας», αναφερόμενος μεταφορικά σε μια «αγχώνη», δηλαδή μια θηλιά κρεμάλας. Με αυτό το τρόπο παρομοιάζει την «αγχώνη» με μια παγίδα της ΝΔ για τον ΣΥΡΙΖΑ. Εν τέλει, ο κύριος Τσίπρας δηλώνει πως ο υποψήφιος της ΝΔ «κρεμάστηκε» με εντολή του κυρίου Μητσοτάκη. Σε αυτό το σημείο, παρουσιάζει μια προδοσία του προέδρου της ΝΔ προς τους υποψηφίους της. Ωστόσο, ο Μουσταφά Καραντζή, ο υποψήφιος της ΝΔ στην Ροδόπη, μόνος του απέσυρε την υποψηφιότητα του όπως ανάρτησε ο ίδιος στον προσωπικό του λογαριασμό στο Facebook, προς όφελος της αρμονικής συμβίωσης στην Θράκη.

Ο λόγος του κυρίου Τσίπρα, συνεχίζει με την επαναληπτική χρήση της λέξης «δήθεν», τρεις φορές. Έτσι προσπαθεί να τονίσει την, κατά την άποψη του, ψεύτικη ευθύνη, σοβαρότητα και ευρωπαϊκή ταυτότητα του κυρίου Μητσοτάκη. Επιπλέον, ο κύριος Τσίπρας στο ίδιο σημείο χρησιμοποιεί το ασύνδετο σχήμα για να προσθέσει ταχύτητα και αμεσότητα στον λόγο του. Τέλος κλείνει το απόσπασμα με την ύπαρξη της Νέμεσις στην πολιτική. Η Νέμεσις σύμφωνα με την μυθολογία ήταν η θεά που τιμωρούσε ή επιβράβευε κάποιον με γνώμονα το δίκαιο. Με την χρήση αυτής της λέξης, ο κύριος Τσίπρας προσπαθεί να ανάγει την κατάληξη της ιστορίας που παρουσίασε, σαν θεία δίκη, ιερή, ευνοϊκή ως προς τον ίδιο και πέρα από την ανθρώπινη υπόσταση.

Η συνοχή του αποσπάσματος επιτυγχάνεται με την χρήση των διαρθρωτικών λέξεων «αλλά», που δηλώνει αντίθεση, το «και» που σηματοδοτεί προσθήκη και το «τελικά», το οποίο δηλώνει

χρονική σχέση. Επιπρόσθετα, χρησιμοποιείται η δεικτική αντωνυμία «αυτής» και οι κτητικές αντωνυμίες «δικός του, δική του».

4.4.3 Επιλογή Λέξεων: Η συνέντευξη του κ. Νίκου Ανδρουλάκη

Παρακάτω, ακολουθούν αποσπάσματα από την συνέντευξη του κυρίου Νίκου Ανδρουλάκη, προέδρου του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ). Η πηγή είναι ίδια με την ομιλία του κυρίου Τσίπρα, δηλαδή το *LIFO*. Η συνέντευξη μεταδόθηκε από το τηλεοπτικό κανάλι ALPHA.

«την πατρίδα τη συμφέρει να υπάρχει μια άλλη πολιτική και όχι αυτή που έχει υιοθετήσει η Νέα Δημοκρατία. Αναξιοκρατία, διαφθορά, αδιαφάνεια» (Ανδρουλάκης, 2023)

Σε αυτή την πρόταση, ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ επιλέγει την λέξη «πατρίδα», υποδηλώνοντας έτσι εθνικό φρόνημα και ενδιαφέρον. Η λέξη πατρίδα, σε αντίθεση με λέξεις όπως χώρα ή κράτος, δημιουργεί μεγαλύτερη συναισθηματική διέγερση και συγκίνηση. Στη συνέχεια, ο κύριος Ανδρουλάκης χρησιμοποιεί το ασύνδετο σχήμα για να χαρακτηρίσει την πολιτική της ΝΔ. Έτσι κάνει τον λόγο του πιο λιτό και κατανοητό προς το κοινό. Ταυτόχρονα προσδίδει στον λόγο του μια ροή και ταχύτητα, για να μεταδώσει την πληροφορία που θέλει. Το ύφος του σε αυτήν την πρόταση είναι κοφτό και emphaticό, δημιουργώντας ένταση και αμεσότητα. Παράλληλα, προσπαθεί να τονίσει την διαφορά της δικής του πολιτικής, κάνοντας μια σύγκριση με εκείνη της ΝΔ, την οποία, όπως αναφέρει, χαρακτηρίζει η «αναξιοκρατία, διαφθορά, αδιαφάνεια». Τέλος, η συνοχή της πρότασης επιτυγχάνεται με την χρήση της διαρθρωτικής λέξης «και» που δηλώνει προσθήκη, της αόριστης αντωνυμίας «μια» και της δεικτικής αντωνυμίας «αυτή».

Το επόμενο απόσπασμα της συνέντευξης του κυρίου Ανδρουλάκη αφορά το ζήτημα των υποψηφίων της ΝΔ και του ΣΥΡΙΖΑ στην Ροδόπη:

Ο κ. Μητσοτάκης φαίνεται ότι ήξερε πρώτος την ιστορία αυτή και μετά ενημέρωσαν και τον κ. Τσίπρα. Γιατί καθυστέρησε τόσο πολύ ο κ. Μητσοτάκης; Περίμενε να πει ο κ. Τσίπρας το πρόβλημα με τον υποψήφιο βουλευτή του; Άρα, ήξερε ο κ. Μητσοτάκης εδώ και εβδομάδες, ότι στα ψηφοδέλτια του υπάρχει ένας άνθρωπος που οι ελληνικές μυστικές υπηρεσίες θεωρούν ότι παίζει έναν άσχημο ρόλο και τον κρατούσε στα ψηφοδέλτια του και περίμενε τον κ. Τσίπρα να το πει; Αυτό δεν είναι συγκάλυψη; Εμείς τι θέλουμε από τους βουλευτές μας, χριστιανούς ή μουσουλμάνους Έλληνες πολίτες; Να σέβονται τη Συνθήκη της Λωζάννης. (Ανδρουλάκης, 2023)

Αυτό το απόσπασμα αποτελείται από τέσσερις ρητορικές ερωτήσεις. Ο κύριος Ανδρουλάκης, επιλέγοντας το συγκεκριμένο σχήμα λόγου προσδίδει αμεσότητα και προφορικότητα στον λόγο του. Παράλληλα, δημιουργείται ένας νοερός διάλογος με το κοινό, χωρίς την φυσική παρουσία του ομιλητή. Την ίδια στιγμή, ο κύριος Ανδρουλάκης θέτει ορισμένους προβληματισμούς, προκειμένου να αφυπνίσει το ακροατήριό του. Έτσι, παρουσιάζει το ενδιαφέρον του για τα προβλήματα του λαού και δημιουργεί δεσμούς οικειότητας μαζί του. Επιπρόσθετα, με αυτό το τρόπο αποδοκιμάζει και ειρωνεύεται τους πολιτικούς του αντιπάλους, διαφοροποιώντας τον εαυτό του από εκείνους. Μάλιστα, χρησιμοποιώντας ένα ευαίσθητο εθνικό θέμα, το οποίο αγγίζει τα θρησκευτικά πλαίσια, δημιουργεί συναισθηματική διέγερση στους ακροατές του.

Λίγο αργότερα στη συνέντευξη του ο κύριος Ανδρουλάκης τοποθετήθηκε σχετικά με το ναυάγιο στην Πύλο, το οποίο χρονολογείται στις 14 Ιουνίου 2023. Ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ αναφέρει:

«είναι ένα τραγικό γεγονός: Έχουν χάσει εκατοντάδες άνθρωποι τη ζωή τους. Πρέπει να υπάρξουν έρευνες για να ενημερωθεί η κοινή γνώμη τι έκανε η Ελλάδα όταν έμαθε την ύπαρξη αυτής της δύσκολης κατάστασης στο συγκεκριμένο πλοίο». (Ανδρουλάκης, 2023)

Ο κύριος Ανδρουλάκης επιλέγει συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις όπως «τραγικό» γεγονός και «εκατοντάδες» θάνατοι. Έτσι, χρησιμοποιεί την επίκληση στο συναίσθημα ως μέσο πειθούς προς το ακροατήριό του, για να γίνουν έρευνες και να υπάρξει περεταίρω ενημέρωση. Ταυτόχρονα, διεγείρει τα συναισθήματα του ακροατηρίου, προσδίδοντας έτσι ένταση και αμεσότητα στον λόγο του. Επιπλέον, η επιλογή του απρόσωπου ρήματος «πρέπει» εκφράζει την μεγάλη ανάγκη για έρευνες.

Η συνοχή του αποσπάσματος επιτυγχάνεται με την χρήση της αόριστης αντωνυμίας «ένα», καθώς και της δεικτικής αντωνυμίας «αυτής». Επιπρόσθετα, εντοπίζονται οι διαρθρωτικές λέξεις «για να» που δηλώνει επεξήγηση και «όταν» που υπονοεί χρονική σχέση.

4.4.4 Συντακτική ανάλυση

Στην συντακτική ανάλυση γίνεται λόγος για την ενεργητική ή παθητική φωνή, με την οποία είναι δομημένη μια πρόταση. Στο λόγο του κύριου Τσίπρα παρατηρείται η χρήση της ενεργητικής φωνής. Με αυτόν τον τρόπο, η ομιλία του γίνεται πιο παραστατική και άμεση. Επιπλέον, με την ενεργητική φωνή, εκφράζει την υποκειμενική του άποψη αναφορικά με τον υπαίτιο που επιθυμεί μια κατακερματισμένη και παράλυτη αντιπολίτευση. Φυσικά, γίνεται

λόγος για το αντίπαλο κόμμα του, την Νέα Δημοκρατία και τον πρόεδρο του κόμματος, Κυριάκο Μητσοτάκη. Παράλληλα, προσθέτει στους υπεύθυνους και τον κύριο Ανδρουλάκη, πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ. Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο η χρήση του γ' ενικού προσώπου, αφού προσφέρει αμεσότητα στις κατηγορίες του Αλέξη Τσίπρα, με σκοπό να πείσει το ακροατήριο για την δική του αξιοπιστία.

Στο απόσπασμα της συνέντευξης του κύριου Ανδρουλάκη επικρατεί για ακόμα μια φορά η ενεργητική φωνή. Έτσι, το ύφος γίνεται πιο προσωπικό και ο λόγος χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα. Επιπρόσθετα, δίνεται έμφαση στην κατάδειξη του υπαίτιου για όλα τα κακώς κείμενα της ελληνικής πολιτικής, όπως είναι σύμφωνα με τον κύριο Ανδρουλάκη, το ναυάγιο στην Πύλο ή το ζήτημα των υποψηφίων στην Ροδόπη. Επιπλέον, παρατηρείται και στην παρούσα συνέντευξη η επανειλημμένη χρήση του γ' ενικού προσώπου, με σκοπό την απόδοση κατηγοριών και την αποδοκιμασία των πολιτικών αντιπάλων του ΠΑΣΟΚ.

4.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύθηκαν δύο πολιτικά άρθρα με την μέθοδο της κοινωνικής σημειωτικής. Σε επίπεδο μακροδομής, εξετάστηκαν οι τίτλοι, οι πηγές και οι φωτογραφίες. Από την παραπάνω μελέτη προκύπτει ότι ο τίτλος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την πρώτη εντύπωση του αναγνώστη, σχετικά με την πληροφορία που θα λάβει. Για αυτόν τον λόγο, οι τίτλοι γράφονται με έντονα γράμματα και μεταφέρουν ένα σημαντικό κομμάτι της πληροφορίας, όπως μια χαρακτηριστική πρόταση από τον λόγο του ομιλητή. Οι πηγές αποτελούν έναν εξίσου σημαντικό παράγοντα αξιολόγησης του άρθρου, διότι προϊδεάζουν τον αναγνώστη για την ποιότητα της πληροφορίας. Το περιεχόμενο ενός πολιτικού άρθρου ειδικότερα, δύναται να είναι περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκό ως προς μια πολιτική παράταξη, ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση της πηγής. Αναφορικά με την πηγή των δύο άρθρων που αναλύθηκαν, το LIFO, φαίνεται να έγινε μια διάκριση ως προς τον αριθμό των φωτογραφιών. Ειδικότερα, οι φωτογραφίες δίνουν την ευκαιρία στον αναγνώστη να οπτικοποιήσει την πληροφορία την οποία λαμβάνει. Παρατηρήθηκε ότι το άρθρο που αναφέρεται στον κύριο Τσίπρα απαρτίζεται από τρεις φωτογραφίες, ενώ το άρθρο σχετικά με την συνέντευξη του κύριου Ανδρουλάκη περιέχει μόνο μία. Μάλιστα, η μοναδική φωτογραφία που συνοδεύει το άρθρο, απεικονίζει μια διαφορετική χρονική στιγμή από εκείνη της συνέντευξης. Αυτό δημιουργεί μια ανισότητα ως προς την συνολική εικόνα του άρθρου που λαμβάνει ο αναγνώστης.

Οι φωτογραφίες και των δύο πολιτικών αρχηγών, λόγω της ένδυσης και της στάσης του σώματος, εκπέμπουν ανθρώπους με κύρος. Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι, το κύρος αποτελεί συστατικό στοιχείο τόσο για την απόκτηση του σεβασμού, όσο και για την συγκράτηση εξαγριωμένων πολιτών. Επιπρόσθετα, η διάδραση που υπάρχει σε κάποιες φωτογραφίες με τους πολίτες δημιουργεί μια φιλεύσπλαχνη εικόνα του πολιτικού. Σύμφωνα με τον Φλωρεντινό στοχαστή, ο πολιτικός πρέπει να φαίνεται φιλεύσπλαχνος και όχι σκληρός.

Από την άλλη πλευρά, σε επίπεδο μικροδομής εξετάστηκε η συνοχή, η κατάλληλη επιλογή λέξεων και η σύνταξη. Μέσα από την ανάλυση συγκεκριμένων αποσπασμάτων τόσο από την ομιλία, όσο και από την συνέντευξη μπορούν να διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Πιο συγκεκριμένα εντοπίζεται προσπάθεια και των δύο πολιτικών να έχουν μια άμεση και οικεία σχέση με τον λαό. Όπως τονίζει και ο Φλωρεντινός φιλόσοφος, ο πολιτικός πρέπει να έχει την υποστήριξη του λαού αν θέλει να κυβερνά αποτελεσματικά. Επιπλέον, προσπαθούν να αναδείξουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους ως υπαίτιους για τα εκάστοτε εθνικά προβλήματα, παρουσιάζοντας τον εαυτό τους ως την μόνη λύση και ελπίδα του λαού. Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι, ο λαός συγκινείται εύκολα από λαμπρές ελπίδες, τεχνική που χρησιμοποίησαν αρκετά οι εν λόγω πολιτικοί μέσω της επίκλησης στο συναίσθημα. Παράλληλα, σκιαγραφούν τον εαυτό τους ως έναν άνθρωπο που νοιάζεται για την πατρίδα του, τα προβλήματα των συμπολιτών του και είναι έτοιμος να αγωνισθεί για αυτά. Όπως υποστηρίζει ο Φλωρεντινός στοχαστής, ο πολιτικός πρέπει να φαίνεται ατρόμητος προς τις δυσκολίες, για να κερδίσει την εύνοια του λαού. Με αυτό τον τρόπο κρατάει ψηλά το φρόνημα του λαού και αναδεικνύει τα υψηλά ιδανικά του.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις έχουν καλλιεργήσει πρόσφορο έδαφος, για την γόνιμη ερμηνεία των ερευνητικών ερωτημάτων, που διατυπώθηκαν στην αρχή αυτής της μελέτης. Στο επόμενο κεφάλαιο, ακολουθεί η ανάλυση των ερευνητικών ερωτημάτων, με σκοπό να διεξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1 Εισαγωγή

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η κατανόηση της μακιαβελικής πολιτικής πρακτικής, έτσι ώστε να εντοπισθούν οι εφαρμογές της στην σύγχρονη ελληνική πολιτική σκηνή. Για την επίτευξη αυτού, τέθηκαν δύο ερευνητικά ερωτήματα στο πρώτο κεφάλαιο. Τόσο η βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφορικά με τον Μακιαβέλι, όσο και η ανάλυση πολιτικού λόγου, λειτούργησαν ως εργαλεία για να διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Παρακάτω, ακολουθεί η ανάλυση αυτών των συμπερασμάτων, καθώς και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

5.2 Ερευνητικό ερώτημα 1

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, όπως προσδιορίστηκε στο πρώτο κεφάλαιο είναι το εξής: Η πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι συνδέεται με την ραδιουργία και τον αυταρχισμό, για την απόκτηση και διατήρηση της εξουσίας ή αντιθέτως υποστυλώνει μια δημοκρατία που αποπνέει πολιτική αρετή;

Η απάντηση αυτού του ερωτήματος, απορρέει από την βιβλιογραφική ανασκόπηση που παρουσιάστηκε στο δεύτερο κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα, από τα γραπτά του Μακιαβέλι, δηλαδή ο *Ηγεμόνας* και οι *Διατριβές πάνω στην πρώτη δεκάδα του Τίτου Λιβίου*, προκύπτουν οι δημοκρατικές πεποιθήσεις του Μακιαβέλι. Όπως ο ίδιος υποστηρίζει, συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας αποτελεί η ισότητα και ο πλουραλισμός. Μάλιστα, θεωρεί πως είναι αδύνατη η ίδρυση της δημοκρατίας, χωρίς την ισότητα. Επιπρόσθετα, ο Φλωρεντίνος στοχαστής τονίζει την σπουδαιότητα του λαού. Θεωρεί πως ο λαός αποτελεί το θεμέλιο ενός πολιτικού που κυβερνά ένα κράτος αποτελεσματικά. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί πως το ιδανικότερο σύμφωνα με τον Μακιαβέλι είναι ο λαός να αγαπά τον άνθρωπο που τον κυβερνά, αντί να τον φοβάται.

Παράλληλα, η σύγχρονη επιστημονική κοινότητα υποστηρίζει πως ο Μακιαβέλι είναι ένας παρεξηγημένος πολιτικός στοχαστής. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραματίζει η εποχή δράσης του. Οι απόψεις του, εκφράζουν με ωμό τρόπο, τα διαχρονικά προβλήματα της πολιτικής, γεγονός που προκαλούσε έντονες αντιδράσεις σε μια ιδιαίτερα αυστηρή εποχή, όπως είναι εκείνη του Μεσαίωνα. Όπως παρατηρήθηκε από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, η οποία

έγινε με χρονολογική συνέχεια, οι επικριτικές αντιλήψεις γύρω από τον Μακιαβέλι, τοποθετούνται μεταξύ 15ου-17ου αιώνα. Οι σύγχρονοι επιστήμονες τον χαρακτηρίζουν διαχρονικό, προοδευτικό, ρεαλιστή, αναγεννησιακό με σημαντική συνδρομή στην τέχνη της πολιτικής.

Συμπερασματικά, η πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι υποστυλώνει μια δημοκρατία που αποπνέει πολιτική αρετή. Τόσο από τα αυθεντικά γραπτά του, όσο και από την άποψη της επιστημονικής κοινότητας για αυτόν, γίνεται ξεκάθαρη η παρεξήγηση που συνδέεται με το όνομα του. Φυσικά, αυτή η ραδιουργία που παραπέμπει στο όνομα του Φλωρεντινού φιλοσόφου είναι απότοκος μιας άλλης εποχής. Καθοριστικό ρόλο στον στιγματισμό του διαδραμάτισε η προσπάθεια του να διαχωρίσει την εκκλησία από την πολιτική. Επιπλέον, οι καυστικές απόψεις του, οι οποίες παρουσιάζουν απροκάλυπτα, τα διαχρονικά προβλήματα της πολιτικής. Για αυτόν τον λόγο, κατακρίθηκαν έντονα στο παρελθόν. Πλέον όμως οι καιροί εξελίσσονται και οι πνευματικοί ορίζοντες διευρύνονται. Η μελέτη των συγγραμμάτων του, καθώς και η γνώμη της επιστημονικής κοινότητας επιβεβαιώνουν τη σημαντική συνεισφορά του στην πολιτική επιστήμη καθώς και τις δημοκρατικές πεποιθήσεις που τον διέπουν.

5.3 Ερευνητικό ερώτημα 2

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε στο πρώτο κεφάλαιο είναι το κάτωθι: Οι σύγχρονοι πολιτικοί, μεταξύ των οποίων είναι και οι Έλληνες, απορρίπτουν τον Μακιαβέλι ανοιχτά ή συγκεκριμένα στις δηλώσεις τους, τον επιβεβαιώνουν όμως στις πράξεις τους;

Όπως αποδείχθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο, μέσα από την ανάλυση δύο προεκλογικών άρθρων, οι πολιτικοί εφαρμόζουν αρκετές από τις συμβουλές του Μακιαβέλι. Επιγραμματικά, όπως αναφέρει και ο Φλωρεντινός στοχαστής, οι πολιτικοί πρέπει να έχουν την εύνοια, την εμπιστοσύνη και τον σεβασμό του λαού. Για να το πετύχουν αυτό χρειάζονται κύρος, ανδρεία και φιλευσπλαχνία. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η τοποθέτηση των αναγκών της χώρας ως πρώτη προτεραιότητα, γεγονός που επισφραγίζεται με λαμπρές υποσχέσεις. Φυσικά, δεν εκλείπουν οι κατηγορίες προς του υπόλοιπους πολιτικούς, σχετικά με την υπαιτιότητα τους για τα προβλήματα των πολιτών. Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύουν ακόμα περισσότερο τους εαυτούς τους, ως την μόνη ελπίδα του λαού. Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι, αυτό είναι ένα από τα συστατικά στοιχεία της επιτυχίας, ειδικά σε περιόδους όπου ο λαός νιώθει έλλειψη εμπιστοσύνης και απογοήτευση.

Επιπλέον, αξίζει να τονισθεί η κατηγορία του κύριου Τσίπρα προς τον κύριο Μητσοτάκη, σχετικά με την ανάγνωση του *Ηγεμόνα*, του Μακιαβέλι. Ο κύριος Τσίπρας προσπάθησε με αυτόν τον τρόπο να απορρίψει τον Μακιαβέλι στις δηλώσεις του. Ωστόσο οι πράξεις του, όπως αναλύθηκε νωρίτερα, υποδηλώνουν συμφωνία με τον Ιταλό φιλόσοφο.

Συμπερασματικά, κάποιοι πολιτικοί προσπαθούν να απορρίψουν ανοιχτά ή συγκεκαλυμένα τον Μακιαβέλι στις δηλώσεών τους, όπως ο κύριος Τσίπρας. Ωστόσο, από την ανάλυση που διεξήχθη στην παρούσα μελέτη, τον επιβεβαιώνουν στις πράξεις τους. Χρησιμοποιούν τεχνικές όπως είναι η επίκληση στο συναίσθημα, προκαλώντας συγκίνηση και αισθήματα οικειότητας στον λαό. Εστιάζουν στην προώθηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών τους, όπως είναι το κύρος και η φιλευσπλαχνία, καλλιεργώντας έτσι την εικόνα του ιδανικού πολιτικού. Παράλληλα, προσπαθούν με αυτόν τον τρόπο να κερδίσουν την εμπιστοσύνη και το σεβασμό του λαού. Επιπλέον, δίνουν μεγαλειώδεις ελπίδες και υποσχέσεις στους πολίτες, με σκοπό να αναδείξουν το ενδιαφέρον και το υψηλό εθνικό φρόνημα τους. Απότοκος όλων των παραπάνω είναι πως οι σύγχρονοι πολιτικοί, μεταξύ των οποίων είναι και οι Έλληνες, αποδεικνύουν ότι ο πολιτικός στοχαστής, Νικολό Μακιαβέλι είναι πιο σύγχρονος από ποτέ.

5.4 Περιορισμοί της έρευνας

Κάθε έρευνα έχει τους περιορισμούς της, έτσι και στην συγκεκριμένη είναι ωφέλιμο να τονισθούν δύο παρατηρήσεις. Αναφορικά με την βιβλιογραφική ανασκόπηση του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος, τα πρωτότυπα συγγράμματα του Μακιαβέλι είναι πολύ περισσότερα από τα δύο που χρησιμοποιήθηκαν. Ωστόσο επιλέχθηκαν τα δύο δημοφιλέστερα και άμεσα συνδεδεμένα με την πολιτική, για να κατανοηθεί η πολιτική σκέψη και οπτική του Νικολό Μακιαβέλι. Παρόλα αυτά πρέπει να αποφεύγονται γενικεύσεις ως προς τις πεποιθήσεις του, δεδομένου του μικρού δείγματος πρωτότυπων κειμένων που μελετήθηκε.

Σχετικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, έγινε ανάλυση μόνο δύο προεκλογικών άρθρων, από πολιτικούς που συμμετείχαν στις ελληνικές βουλευτικές εκλογές τον Ιούνιο του 2023. Η επιλογή αφορούσε αρχηγούς διαφορετικών πολιτικών παρατάξεων, για να είναι όσο πιο αντιπροσωπευτικό το δείγμα των αποτελεσμάτων. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δημιουργεί περιορισμούς ως προς την διεξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων ως προς το σύνολο των πολιτικών.

5.5 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η διεξαγωγή αυτής της έρευνας οδήγησε στον εντοπισμό κάποιων ερευνητικών κενών στην ελληνική επιστημονική κοινότητα, αναφορικά με την πολιτική φιλοσοφία του Μακιαβέλι. Από το δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, προκύπτει σημαντική βιβλιογραφική και ερευνητική ανισότητα της ελληνικής κοινότητας συγκριτικά με την διεθνή. Πιο συγκεκριμένα, οι ελληνικές μεταφράσεις των βιβλίων που αφορούν τον Φλωρεντινό στοχαστή είναι περιορισμένες. Επιπρόσθετα, τα περισσότερα δημοσιευμένα κείμενα ανήκουν στην ελληνική δημοσιογραφία, ενώ οι επιστημονικές δημοσιεύσεις και μελέτες είναι ελάχιστες. Η ύπαρξη αυτής της ανισότητας, πιθανόν έγκειται στην περιορισμένη γνώση της μακιαβελικής φιλοσοφίας στην Ελλάδα. Η χρήση ενός ερωτηματολογίου σχετικά με την ταυτότητα και την πολιτική φιλοσοφία του Φλωρεντινού φιλοσόφου, σε ένα ικανοποιητικό δείγμα Ελλήνων πολιτών, θα μπορούσε να αποδείξει τον παραπάνω ισχυρισμό.

Εν κατακλείδι, υπάρχουν περιθώρια για την διεξαγωγή περεταίρω έρευνα ως προς τους πυλώνες της μακιαβελικής σκέψης, με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό της μακιαβελικής πολιτικής και τον εμπλουτισμό της ελληνικής βιβλιογραφίας.

5.6 Συμπεράσματα

Ο Φλωρεντινός στοχαστής Νικολό Μακιαβέλι, αν και έδρασε πριν περίπου 500 χρόνια, εξακολουθεί να είναι διαχρονικός και επίκαιρος. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, αφού έχει δεχθεί αρκετές αποδοκimasίες, αλλά και επικροτήσεις. Όπως αποδείχθηκε στην παρούσα μελέτη, οι αρνητικές κριτικές που τον συνοδεύουν, ανήκουν ως επί το πλείστον, σε προηγούμενους αιώνες. Η απογύμνωση της αλήθειας και η εκφραστική ωμότητα του Ιταλού φιλόσοφου, κάποτε αποτελούσε ασέβεια, αμαρτία και ανηθικότητα. Πλέον όμως οι εποχές εξελίσσονται, καθώς επικρατεί ο πλουραλισμός και η ελευθερία έκφρασης. Για αυτόν τον λόγο οι σύγχρονη επιστημονική κοινότητα εγκωμιάζει τον Φλωρεντινό στοχαστή και αποδίδει νέες ερμηνείες στα έργα του. Επίθετα όπως διαχρονικός, προοδευτικός, ρεαλιστής και πραγματιστής αρχίζουν να συνοδεύουν το όνομα του. Οι σύγχρονοι πολιτικοί, μεταξύ των οποίων είναι και οι Έλληνες, φάνηκε να ακολουθούν έμπρακτα τα λεγόμενα του, ακόμα και αν τον απορρίπτουν στις δηλώσεις τους. Κάτι τέτοιο, αποτελεί απόδειξη της διαχρονικότητας του, ανοίγοντας νέους ορίζοντες για περαιτέρω έρευνα, ερμηνεία και επαναπροσδιορισμό της πολιτικής φιλοσοφίας του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bíba, J., & Franěk, J. (2023). Machiavelli and Contemporary Politics. Philpapers. <https://doi.org/10.3167/th.2023.7017401>

Cambridge Dictionary. (2021). Populist.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/populist>

Cassirer, E. (1969). The myth of the state. Yale University Press, New Haven.

Charreau, E. (2023). Reading Machiavelli and La Boétie with Lefort. Theoria (Pietermaritzburg), 70(174), 82–105. <https://doi.org/10.3167/th.2023.7017405>

Chilton, P. (2004) Analysing Political Discourse: Theory and Practice. London:

Dept. University of Helsinki.

<http://www.discourses.org/download/articles/> December 12, 2014

Dictionary of Standard Modern Greek. (n.d.) Retrieved from https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%22%CF%81%CE%B9%CE%B6%CE%BF%CF%83%CF%80%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82+-%CE%AE+-%CF%8C%22&dq=

Dictionary. cambridge. Machiavellianism. (n.d.). cambridge.org.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/machiavellianism>

Dijk, V. (1988). News as Discourse. New Jersey: Lawrence Erlbaum Inc.

Dijk, V. (2001). “Multidisciplinary CDA.” in Wodak, R.; Meyer, M.

Doruk, Ö. “Disiplin Toplumu Ve Haber Söylemi: Gökkuşáğı Derneđi’nce

European Center for Populism Studies. (n.d.). Authoritarianism - ECPS. European Center for Populism Studies. <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/authoritarianism/>

Fairclough, N (1992). Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, N. (n.d.) Norman Fairclough: Theory & Discourse. Studysmarter.co.uk. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english/key-concepts-in-language-and-linguistics/norman-fairclough/>

Foucault, M. (1972) Archaeology of Knowledge. New York: Pantheon.

Foucault., M. (n.d.) Michel Foucault Discourse Theory: Definition. Hello Vaia.
<https://www.hellovaia.com/explanations/english/key-concepts-in-language-and-linguistics/michel-foucault-discourse-theory/>

Green, J. E. (2016). *The Shadow of Unfairness: A Plebeian Theory of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press

https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=V089DAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=epgVlj0ORp&sig=nnCdYnmM9vRMMEv_bXa_6F_nOsk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Gümüşhane University, E-Journal of Faculty of Communication, vol. 2, no.1. 2013.

Harrison, R. P. (2011). What can you learn from Machiavelli?. Yale Insights.
<https://insights.som.yale.edu/insights/what-can-you-learn-machiavelli>

Holman, C. (2023). Machiavelli, Epicureanism and the Ethics of Democracy. ResearchGate
https://www.researchgate.net/publication/370042291_Machiavelli_Epicureanism_and_the_Ethics_of_Democracy

Howard, K. D. (2014). Introduction. Cambridge University Press; Boydell & Brewer.
<https://www.cambridge.org/core/books/abs/reception-of-machiavelli-in-early-modern-spain/introduction/7C519487775AA170946D5D6B12A59714>

Lande, I. (2010) The Role of Critical Discourse Analysis in the Translation of Political

Lefort, C. (2012). *Machiavelli in the Making*. Chicago: Northwestern University Press.
https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=qyIpQAz2hAsC&oi=fnd&pg=PR7&ots=aL6Qy8So44&sig=iNHVFsrvLS6l9wd19EJ7c3UTeIE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Lexigram (2015). Ερμηνεία, συνώνυμα, αντίθετα για τη λέξη τεχνολόγος. Lexigram.
<https://www.lexigram.gr/lex/enni/%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%BF%CE%B%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82#Hist0>

Machiaveli, N. O ΗΓΕΜΟΝΑΣ. (1532). Retrieved January 8, 2023, from
<https://pernoampariza.files.wordpress.com/2013/12/cebdceb9cebacebfcebbcf8c-cebcceb1cebaceb9ceb1ceb2ceadcebbceb9-cebf-ceb7ceb3ceb5cebccf8ccebdceb1cf82.pdf>

Methods of Critical Discourse Analysis. Great Britain: Sage Publications

Phillips, A. E. (2016). Pedro De Ribedaniera's *The Christian Prince*. Georgetown University Library. <https://library.georgetown.edu/woodstock/pedro-de-ribedanieras-christian-prince>

Posner, E. A., Spier, K. E., & Vermeule, A. (2009). Divide and Conquer. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1414319>

Sözen, E. (1999). Söylem. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Tarcov, N. (1982). Quentin Skinner's Method and Machiavelli's Prince. *Ethics*, 92(4), 692–709. <https://www.jstor.org/stable/2380400>

Van Dijk Teun Adrianus. (1995). “Ideological Discourse Analysis” *New Courant English* Yapilmasi Planlanan Yürüyüşün Engellemesine İlişkin Haberlerin Çözümlemesi.”

Αλτουσέρ, Λ. (1994). Φιλοσοφικά. Εκδόσεις: Ο Πολίτης.

Ανώνυμος (2023) .Ροδόπη: Αποσύρεται από την εκλογική μάχη ο υποψήφιος της Ν.Δ. Μουσταφά Κατραντζή. Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ.

<https://www.naftemporiki.gr/politics/1484549/rodopi-aposyretai-apo-tin-eklogiki-machi-o-ypopsifios-tis-n-d-moystafa-katrantzi/>

Ανώνυμος (2023). Αλέξης Τσίπρας: Σχέδιο της ΝΔ μια παράλυτη αντιπολίτευση, από μικρούς εμφυλίους | LiFO. [Www.lifo.gr](https://www.lifo.gr). <https://www.lifo.gr/now/politics/alexis-tsipras-shedio-tis-nd-mia-paralyti-antipoliteysi-apo-mikroys-emfylioys>

Βερέμης, Θ. (2011). Μακιαβέλλι, ένας σύγχρονος στοχαστής (I). Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. <https://www.kathimerini.gr/life/people/70156/makiavelli-enas-sygchronos-stochastis-i-3/>

Βικιλεξικό (2022). Εργαλειοποίηση

<https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%>

Βολταίρος, Φ. (1740). ANTI-MAKIABELI KRITIKH EPIENAXETASHTOY «ΠΡΙΓΚΙΠΑ» TOY MAKIABELI. ΛΕΜΒΟΣ <https://www.politeianet.gr/books/9786185413071-voltaire-lembos-anti-makiabeli-318987>

Γαλανοπούλου, Χ. (2021). Ο Νικολό Μακιαβέλι δεν ήταν αυτό που νομίζετε. LiFO. [Www.lifo.gr](https://www.lifo.gr). <https://www.lifo.gr/san-simera/o-nikolo-makiabeli-den-itan-ayto-poy-nomizete>

Γογγάκη, Κ. (2015) Από τον Μακιαβέλι, στη σύγχρονη πολιτική...ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ. <https://www.pemptousia.gr/2015/12/apo-ton-makiaveli-sti-sigchroni-politiki/>

Γράμσι, Α. (2015) ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ... ΗΠΙΔΑΝΟΣ

Εκλογές 2023- Ανδρουλάκης: “Ωραίοι είναι οι ‘φόβοι’, αλλά δεν υπάρχει πια δράκος” | LiFO.
(2023) <https://www.lifo.gr/now/politics/ekloges-2023-androylakis-oraioi-einai-oi-foboi-alla-den-yparhei-pia-drakos>

Ζερβάς, Χ. (2016). Διοίκηση, Ηγεσία και Ηθική: το μακιαβελικό πρότυπο. ΑΜΗΤΟΣ.
<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/4132/%ce%96%ce%ad%cf%81%ce%b2%ce%b1%cf%82%20%ce%a7%cf%81%ce%ae%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Θεογονία. (n.d). Νέμεσις. theogonia.

<https://www.theogonia.gr/theoi/theoin/nemesis.htm>

Θεοδοσιάδης, Μ. (2016). Σκέψεις πάνω στον Machiavelli. ResPublica.

<https://www.respublica.gr/2016/03/post/thoughtsonmachavelli/>

Καρουσάκης Κ. (2022). Ο Ηγεμόνας και η ανθρωπολογία των θεσμών στον Μέγα Φώτιο και στον Μακιαβέλι. Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας, (15), 103–117.

<https://doi.org/10.12681/ethiki.30739>

Μαγκλίνης, Η. (2014). Παρεξηγημένος αλλά και υπερεκτιμημένος; Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.
<https://www.kathimerini.gr/culture/books/751320/parexigimenos-alla-kai-yperektimimenos/>

Μακιαβέλι, Ν. (1513). Ο Ηγεμόνας (Δ. Βίτσος, Μετάφραση). ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ.

Μακιαβέλι, Ν. (1531). Η ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥ ΟΧΛΟΥ: ΟΙ ΣΥΝΩΜΟΣΙΕΣ (Σ. Δενδρίκος, Μετάφραση). ΡΟΕΣ.

Παπαδοπούλου, Α. (2018). Η κριτική στον «Ηγεμόνα» του Ν. Μακιαβέλι. ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ
<https://www.pemptousia.gr/2018/03/i-kritiki-ston-igemona-tou-n-makiaveli/>

Σωτηροπούλου, Π. Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (n.d.). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Retrieved April 5, 2024, from <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2920969/file.pdf>

Τσαγκαρουσιάνος, Σ. (n.d). ΣΥΝΤΑΚΤΕΣ. LiFO

<https://www.lifo.gr/authors/stathis-tsagkaroyisianos>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.

Πολιτική
Αλέξης Τσίπρας: Σχέδιο της ΝΔ μια
παράλυτη αντιπολίτευση, από μικρούς
εμφυλίους

«Συνήγορος του Μητσοτάκη το ΠΑΣΟΚ του
Ανδρουλάκη»

ΦΩΤ.: EUROKINISSI

20.6.2023 | 23:03

Ο Κυριάκος Μητσοτάκης δεν επιθυμεί να είναι απλά εκ νέου πρωθυπουργός, αλλά «ηγεμόνας», δήλωσε ο Αλέξης Τσίπρας.

Στην ομιλία του στο Ηράκλειο, ο Αλέξης Τσίπρας έκανε λόγο για «σχέδιο της ΝΔ» για μια κατακερματισμένη αντιπολίτευση μετά τις δεύτερες εκλογές 2023, που θα είναι «ανήμπορη» να προβάλει σοβαρή αντίσταση.

«Στρατηγική και σχέδιο της ΝΔ δεν είναι μόνο να κερδίσουν αλλά και να αποδυναμώσουν τον ΣΥΡΙΖΑ, τη μόνη δύναμη που μπορεί να τους εμποδίσει να στήσουν ανεξέλεγκτο καθεστώς. Σχέδιό τους είναι μια κατακερματισμένη, παράλυτη από μικρούς εμφύλιους μικρών κομμάτων αντιπολίτευση. **Μια αντιπολίτευση ανήμπορη να προβάλει σοβαρή αντίσταση στις πολιτικές τους.** Με επτά, ακόμη και οχτώ κόμματα στη Βουλή. Και βλέπετε ποια κόμματα φουσκώνουν και υπερπροβάλλουν προεκλογικά. Όποια βοηθάνε αυτόν το σχεδιασμό. Για να μην μπορεί η Βουλή να έχει αξιοπιστία», ανέφερε ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ.

Εικόνα 1.1: Προεκλογική ομιλία κυρίου Αλέξη Τσίπρα. Πηγή: LIFO

«Γιατί ο κύριος Μητσοτάκης δεν επιθυμεί να είναι απλά εκ νέου πρωθυπουργός αλλά να είναι ηγεμόνας. Τον διαβόητο Ηγεμόνα του Μακιαβέλι έχει ως οδηγό. Που συμβουλεύει πρώτα και κύρια ένα πράγμα τους επίδοξους ηγεμόνες: Διαίρει και βασιλεύει. Σε αυτές τις τρεις λέξεις συνοψίζεται η στρατηγική της ΝΔ σήμερα», συνέχισε ο Αλέξης Τσίπρας.

Φωτ.: EUROKINISSI

**Αλέξης Τσίπρας: Συνήγορος του
Μητσοτάκη το ΠΑΣΟΚ του
Ανδρουλάκη**

Ο Αλέξης Τσίπρας έστρεψε τα πυρά του και άλλων κομμάτων του προοδευτικού χώρου. «Δυστυχώς το έχουν αποδεχτεί και κάνουν χώρο για να περάσει χωρίς πολλά προβλήματα και σοβαρές αντιστάσεις η ΝΔ. Με την άρνησή τους ακόμα και να συζητήσουν τη δυνατότητα μιας προοδευτικής κυβέρνησης συνεργασίας. Με την υπονόμηση της απλής αναλογικής», είπε και πρόσθεσε ότι αυτή η στάση ευνοεί τη Δεξιά.

«Ποιος είναι συνήγορος του κ. Μητσοτάκη στο σχέδιο αυτό; Το ΠΑΣΟΚ του κ. Ανδρουλάκη, δυστυχώς. Που προτίθεται να συνδράμει τη ΝΔ στην αλλαγή του Συντάγματος», ανέφερε σε άλλο σημείο της ομιλίας του ο Αλέξης Τσίπρας.

Εικόνα 1.2: Προεκλογική ομιλία κυρίου Αλέξη Τσίπρα. Πηγή: LIFO

προτίθεται να συνδράμει τη ΝΔ στην αλλαγή του Συντάγματος», ανέφερε σε άλλο σημείο της ομιλίας του ο Αλέξης Τσίπρας.

Φωτ.: EUROKINISSI

«Δεν δίστασε να εργαλειοποιήσει την ΕΥΠ»

Στην ομιλία του, ο Αλέξης Τσίπρας αναφέρθηκε και στο ζήτημα της μουσουλμανικής μειονότητας, κατηγορώντας τον Κυριάκο Μητσοτάκη ότι «δεν δίστασε να ρίξει στην προεκλογική αντιπαράθεση ακόμη και το ευαίσθητο θέμα της Θράκης και να εργαλειοποιήσει την ΕΥΠ».

«Αλλά, την κατάληξη αυτής της σκοτεινής ιστορίας την είδατε. Στην αγχόνη που έστησαν για τον ΣΥΡΙΖΑ, κρεμάστηκε τελικά με απόφαση του κυρίου Μητσοτάκη ο δικός του υποψήφιος στη Ροδόπη. Και μαζί κρεμάστηκε και η δική του δήθεν σοβαρότητα, δήθεν εθνική ευθύνη, δήθεν ευρωπαϊκή ταυτότητα. Υπάρχει Νέμεσις μερικές φορές στην πολιτική», συμπλήρωσε, αναφερόμενος στον Μουσταφά Κατραντζή, που αποσύρθηκε από τα ψηφοδέλτια για τις δεύτερες εκλογές 2023, στον απόηχο της δήλωσης του Αλέξη Τσίπρα πως η ενημέρωση της ΕΥΠ αναφερόταν και στον υποψήφιο της ΝΔ.

Με πληροφορίες από ΑΠΕ

Εικόνα 1.3: Προεκλογική ομιλία κυρίου Αλέξη Τσίπρα. Πηγή: LIFO

Πολιτική / Εκλογές 2023- Ανδρουλάκης: «Ωραίοι είναι οι "φόβοι", αλλά δεν υπάρχει πια δράκος»

«Ψηφίστε ΠΑΣΟΚ την Κυριακή για να υπάρχει
ισχυρή αντιπολίτευση αύριο και ισχυρή επιλογή
κυβέρνησης τα επόμενα χρόνια»

Φωτ.: Sooc

Newsroom

20.6.2023 | 23:17

Εικόνα 2.1: Προεκλογική συνέντευξη κυρίου Νίκου Ανδρουλάκη. Πηγή: LIFO

Ανδρουλάκης για Ροδόπη

Ερωτώμενος για την έντονη διαμάχη μεταξύ Νέας Δημοκρατίας και ΣΥΡΙΖΑ με φόντο την Ροδόπη, ο Νίκος Ανδρουλάκης σημείωσε πως **δεν είναι δυνατόν να διχάζεται ο ελληνικός λαός για ένα ζήτημα που θέλει πάρα πολύ μεγάλη προσοχή** κι ευαισθησία, και κατέκρινε τον Κυριάκο Μητσοτάκη για τη στάση που κράτησε.

«Ο κ. Μητσοτάκης φαίνεται ότι ήξερε πρώτος την ιστορία αυτή και μετά ενημέρωσαν και τον κ. Τσίπρα. Γιατί καθυστέρησε τόσο πολύ ο κ. Μητσοτάκης; Περίμενε να πει ο κ. Τσίπρας το πρόβλημα με τον υποψήφιο βουλευτή του; Άρα, ήξερε ο κ. Μητσοτάκης εδώ και εβδομάδες, ότι στα ψηφοδέλτιά του υπάρχει ένας άνθρωπος που οι ελληνικές μυστικές υπηρεσίες θεωρούν ότι παίζει έναν άσχημο ρόλο και τον κρατούσε στα ψηφοδέλτιά του και περίμενε τον κ. Τσίπρα να το πει; Αυτό δεν είναι συγκάλυψη; Εμείς τι θέλουμε από τους βουλευτές μας, χριστιανούς ή μουσουλμάνους Έλληνες πολίτες; Να σέβονται τη Συνθήκη της Λωζάννης» υπογράμμισε μεταξύ άλλων.

Τόνισε δε, ότι «δεν πρέπει να πάμε σε καμία περίπτωση στα παιχνίδια Ερντογάν, που έκανε λόγο για αναθεώρησή της (Συνθήκης της Λωζάννης). Ας βγουν λοιπόν δημοσίως να πουν οι υποψήφιοι βουλευτές, ότι σέβονται τη Συνθήκη της Λωζάννης. Γιατί δεν το κάνουν οι βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ;».

Εικόνα 2.2: Προεκλογική συνέντευξη κυρίου Νίκου Ανδρουλάκη. Πηγή: LIFO

Ανδρουλάκης για το πολύνεκρο ναυάγιο στην Πύλο

Για το πολύνεκρο ναυάγιο στην Πύλο, ο Νίκος Ανδρουλάκης παρατήρησε πως «είναι ένα τραγικό γεγονός: Έχουν χάσει εκατοντάδες άνθρωποι τη ζωή τους. Πρέπει να υπάρξουν έρευνες για να ενημερωθεί η κοινή γνώμη τι έκανε η Ελλάδα όταν έμαθε την ύπαρξη αυτής της δύσκολης κατάστασης στο συγκεκριμένο πλοίο. Και να ενημερωθεί και η διεθνής κοινή γνώμη, ώστε να μην χτυπούν τη χώρα μας ξένα μέσα».

Εικόνα 2.3: Προεκλογική συνέντευξη κυρίου Νίκου Ανδρουλάκη. Πηγή: LIFO